

گزارش اقتصادی

فهرست مطالب

- ❖ پیش‌گفتار
- ❖ بخش واقعی
- ❖ وضعیت مالی
- ❖ روند قیمت‌ها
- ❖ بخش پولی
- ❖ سیستم بانکی
- ❖ بورس تهران
- ❖ بخش خارجی

پیش‌گفتار^۱

بر اساس آمار بانک مرکزی، در پایان سال ۱۳۹۰ میانگین نرخ تورم به ۲۱,۵٪ رسید درحالیکه میانگین تورم سال گذشته ۱۲,۴٪ بود. نرخ تورم ماه به ماه از ۱۹,۹٪ در سال گذشته به ۲۱,۸٪ در پایان سال ۹۰ رسید. در دوازده ماهه منتهی به بهمن سال ۱۳۹۰، اعتبارات بخش خصوصی ۲۱,۴٪ افزایش یافت که این رشد در مقایسه با دوره مشابه سال گذشته، ۱۳,۸ واحد درصد کاهش داشته است. این روند نزولی در کل سال قابل مشاهده است که نشان دهنده وضعیت رکودی اقتصاد است. در واقع میزان مطالبات مسئله دار در پایان بهمن ۲۹٪ تسهیلات بانکی بوده است. در دوره مورد بررسی، حجم نقدینگی ۱۸,۵٪ افزایش یافت که در مقایسه با دوره مشابه سال گذشته، ۹ واحد درصد کاهش داشت. همچنین روند صعودی شاخص کل بورس با کندی قابل توجهی همراه بود. در واقع برای بدست آوردن مقادیر حقیقی، تمامی نرخهای رشد بیان شده، می‌بایست با نرخ تورم تنزیل شوند.

سال ۱۳۹۰ را از لحاظ اقتصادی می‌توان به دو نیمه تقسیم کرد، که در نیمه دوم سال، اقتصاد ایران آشفتگی بی‌سابقه‌ای را تجربه کرد. افزایش قابل توجه نرخ تورم و بدنبال آن روی آوردن مردم به خرید کالاها در شرایط تورم فزاینده از آن جمله است. کاهش سریع ارزش ریال و تمایل به سرمایه‌گذاری در بازارهای طلا، ارز، املاک و مستغلات نیز از دیگر رویدادهای اقتصادی نیمه دوم سال بود، در حالیکه در چنین محیطی سرمایه‌گذاران و عرضه‌کنندگان کالاها، چاره‌ای جز نظاره کردن شرایط موجود نداشتند.

ایجاد چنین شرایطی می‌تواند بدلیل وابستگی دیرباز مسائل اقتصادی و سیاسی و تاثیرپذیری آن‌ها از یکدیگر باشد. بطوریکه سیاست‌گذار اقتصادی، ناگزیر از در نظر گرفتن شرایط سیاسی حاکم نیز می‌باشد. در این دوره، تشدید تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران، تجارت خارجی و ارزش ریال در برابر سایر ارزها را به شدت تحت تاثیر قرار داد. همچنین اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها و نحوه تامین مالی آن نیز وضع موجود را دشوارتر می‌کرد.

در چنین شرایطی، اقداماتی نظیر دخالت‌مقامات مسئول در وضع محدودیت‌هایی در صنعت بانکداری، تعدد بانک‌های تازه تاسیس و یا در شرف تاسیس و وجود موسسات مالی و اعتباری غیرمجاز باعث گردید که فضای مالی کمابیش ناامنی را بوجود آید.

یکی دیگر از وقایع بحث برانگیز و غیره منتظره‌ی اقتصادی در سال ۱۳۹۰، برداشت ۲۶,۵ تریلیون ریال بانک مرکزی از حساب بانک‌ها بود که شوک جدی در پایان سال ۱۳۹۰ به بانک‌ها وارد نمود. بانک مرکزی اعلام کرد این برداشت به این دلیل بوده است که بانک‌ها از ارزی که در اختیار آنها برای گشایش اعتبار یا فروش رسمی به مشتریان قرار گرفته بوده سوء

^۱ گزارش حاضر بر اساس آمارهای منتشر شده توسط بانک مرکزی و سایر منابع رسمی تهیه شده است. هنگام تهیه این گزارش آخرین آمار مربوط به ۱۱ ماهه ۱۳۹۰ بوده است. بنابر این عبارت "در دوره مورد بررسی" به ۱۱ ماهه نخست ۱۳۹۰ (مقایسه پایان بهمن ۱۳۸۹) اشاره دارد، مگر اینکه به غیر از آن اشاره شود. در مواردی که از سایر منابع آماری استفاده شده اس، منبع ذکر شده است.

استفاده کرده‌اند و این ارز را در بازار آزاد به فروش رسانده و مابه‌التفاوت آن را به بانک مرکزی پرداخت نکرده‌اند. به نقل از خبرگزاری مهر، برداشت بانک مرکزی از حساب بانکها یک شب قبل از پرداخت یارانه‌های نقدی، این شبهه را در اذهان عمومی ایجاد کرد که دولت با کمبود بودجه برای پرداخت یارانه‌های نقدی مواجه است.^۲

در دوازده ماهه منتهی به بهمن ۱۳۹۰، میزان صادرات نفتی حدود ۴۶٪ افزایش یافت و به ۱۱۰٫۹ میلیارد دلار رسید. این موضوع ناشی از افزایش میانگین^۳ قیمت نفت سنگین ایران از ۷۷٫۲ دلار به ازای هر بشکه به ۱۰۹٫۲ دلار به ازای هر بشکه در بهمن ۹۰ بود. شایان ذکر است که با اینکه تغییر قیمت نفت، تاثیر مستقیمی روی نرخ رشد تولید ناخالص داخلی ندارد (زیرا تولید ناخالص داخلی با قیمت‌های ثابت محاسبه می‌شود) ولی از طریق نقش حیاتی که در بودجه عمومی و تراز پرداخت‌ها دارد، روی بخش‌های دیگر اقتصاد اثر می‌گذارد.

آمار رسمی بخش واقعی برای سال ۱۳۹۰ هنوز منتشر نشده است. در پایان سال مورد بررسی، بانک مرکزی و مرکز آمار ایران اقدام به انتشار آمار تولید ناخالص داخلی به تفکیک بخش‌ها از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۸۹ نمودند. آمار بانک مرکزی و مرکز آمار با اندکی اختلاف، رشد ۵٫۸٪ و ۶٫۵٪ را در سال ۸۹ نشان می‌دهند، که بیشتر از نرخ پیش‌بینی شده توسط IMF (بین ۰٪ و ۱٪) و در عین حال، کمتر از نرخ رشد پیش‌بینی شده در برنامه چهارم توسعه می‌باشد. در رابطه با رشد اقتصادی سال ۱۳۹۰ صندوق بین‌المللی پول در تازه‌ترین گزارش خود پیش‌بینی نموده است رشد اقتصادی ایران با کاهش نسبت به پیش‌بینی قبلی (۲٪) به ۰٫۴ درصد برسد. این صندوق یکی از دلایل اصلی کاهش پیش‌بینی رشد اقتصادی ایران را در سال جاری، کاهش تولید نفت به دلیل تحریم‌ها ارزیابی کرده است.

برای رسیدن به برآوردی از وضعیت بخش واقعی اقتصاد، ترازنامه ۱۰۰ شرکت بزرگ بزرگ بزرگ را مورد بررسی قرار می‌دهیم. این ارقام اگر چه تصویری ناقص ارائه می‌دهند اما نمونه قابل قبولی از روندی که بخش واقعی اقتصاد ایران طی می‌کند، می‌باشد. در پایان اسفند ماه ۱۳۹۰، مجموع درآمد شرکت‌های بزرگ مورد بررسی نسبت به دوره مشابه سال قبل، ۲۴٫۸ درصد رشد داشته است.^۴ با توجه به این که تورم نقطه به نقطه در اسفند ۱۳۹۰ حدود ۲۱٫۸ درصد اعلام شده است، رشد واقعی درآمدها پس از کسر نرخ تورم حدود ۳٪، و رشد واقعی سود ناویژه و خالص (قبل از مالیات) شرکت‌های مورد بررسی در پایان اسفند ۱۳۹۰ نسبت به دوره مشابه سال گذشته به ترتیب ۴٫۸-٪ و ۱۱٫۸-٪ بوده است.

آمار بانک مرکزی از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان‌های جدید نشان می‌دهد به دنبال کاهش گزینه‌های مناسب برای سرمایه‌گذاری، این بخش از جذابیت بیشتری برخوردار بوده است. سرمایه‌گذاری در این بخش طی شش ماهه اول سال نسبت به دوره مشابه سال پیش از آن، ۳۱٫۱ درصد رشد داشته است. رشد تعداد پروانه‌های ساختمانی و سطح کل

^۲ <http://www.mehrnews.com/fa/NewsDetail.aspx?NewsID=۱۵۶۷۶۷۰>

^۳ میانگین قیمت نفت سنگین و سبک ایران به روش ساده محاسبه شده است.

^۴ شایان ذکر است که شاخص تورمی که از مقایسه تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری و قیمت‌های ثابت به دست می‌آید به شاخص ضمنی (G.D.P Deflator) مشهور است و به این دلیل که این شاخص در اختیار نیست، از شاخص تورم مصرف کننده برای تورم‌زدایی تغییرات شاخص‌های ذکر شده استفاده می‌گردد.

زیر بنای طبقات ساختمان‌ها در کل مناطق شهری به ترتیب به میزان ۷,۳ و ۱۰,۰ درصد، این واقعیت را تأیید می‌کند. بخش ساختمان معمولاً پیشرو نوسانات در سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی (در ایران و بسیاری از کشورهای دیگر) و از این نظر طلایه‌دار نوسانات اقتصادی است. در عین حال این بخش نیروی محرکه بخش‌های دیگر به شمار می‌رود.

نرخ بیکاری سالانه با کاهش ۱,۲ واحد درصد نسبت به سال گذشته به ۱۲,۳٪ رسید، در حالی که نرخ بیکاری پایان سال، تنها ۰,۵ واحد درصد از مدت مشابه سال گذشته کمتر بود. اگر امکان ارائه نرخ بیکاری، بر اساس ساعات کار (تمام وقت و نیمه وقت) وجود داشت، می‌توانستیم تحلیل معنادارتری از مقایسه نرخ‌های بیکاری انجام دهیم.

طی نه ماهه نخست سال ۱۳۹۰، درآمدهای دولت نسبت به مدت مشابه سال قبل ۲۵٪ رشد داشت. هزینه‌های دولت نیز در همین دوره ۲۵,۳٪ افزایش یافت. بنابراین کسری بودجه دولت طی نه ماهه سال نسبت به مدت مشابه سال گذشته، ۳۴,۵٪ افزایش یافت و به ۳۴,۷ تریلیون ریال رسید. افزایش کسری بودجه عمدتاً به دلیل افزایش هزینه‌های جاری دولت بوده است. بر اساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس واگذاری شرکت‌های دولتی (خصوصی سازی) مهم‌ترین منبع تأمین کسری بودجه بوده است.

3

ارقام تحقق یافته نه ماهه، تقریباً با ۴ ام ارقام مصوب بودجه هم‌خوانی دارد، اما اختلاف آمار منتشر شده توسط بانک مرکزی و مرکز پژوهش‌های مجلس مربوط به هدفمندسازی یارانه در بودجه، صحت آن را مورد تردید قرار داده است.

در سال مورد بررسی، ۹ بانک مجوز تاسیس گرفتند. تاکنون تاسیس این تعداد بانک در یک سال در تاریخ بانکداری ایران سابقه نداشته است. علاوه بر این سال مجوز دو بانک لغو شد، در همین زمان، تعداد زیادی از موسسات مالی و اعتباری غیرمجاز، در طرح ساماندهی بازار غیر تشکل پولی، تحت نظارت بانک مرکزی درآمدند.

طرح ساماندهی بازار غیرمتشکل پولی توسط بانک مرکزی در پایان سال ۱۳۸۹ شروع شد. قبل از انجام این طرح، این گونه موسسات تحت پوشش قوانین و مقررات بانک مرکزی نبودند، بنابراین آماری از جریان مالی این گونه موسسات در اختیار قرار نداشت، که این امر با توجه به تعداد قابل توجه این موسسات، بررسی آمار پولی و سیستم بانکی و کارایی سیاست پولی را مخدوش می‌نمود.

بانک مرکزی با توجه به شرایط تورمی موجود، رویه واقع‌بینانه‌تری را در بهمن ماه درباره تعیین نرخ سود بانکی برای انواع سپرده‌ها در پیش گرفت. در این راستا، سقف نرخ سود سپرده‌های مدت‌دار را افزایش داد. اکثر اقتصاددانان مخالف دخالت بانک مرکزی در تعیین ساختار نرخ بهره و کاهش نرخ بهره در شرایط تورمی هستند.

در سال مورد بررسی، علی‌رغم تشدید تحریم‌ها، به دلیل افزایش درآمدهای نفتی، تراز پرداخت‌ها مثبت بود. اما از طرف دیگر، افزایش فشار تحریم‌های بین‌المللی بانک‌ها را برای انجام مبادلات خارجی، به دلیل کاهش قابل توجه تعداد بانک‌های کارگزار مورد اطمینان، با مشکل مواجه کرد.

از دیگر وقایع مهم اقتصادی سال ۱۳۹۰، اجرای طرح "هدفمندسازی یارانه‌ها" بود. از دید اقتصاددان‌ها، یارانه مخل مکانیسم بازار و قیمت است. از نظر این افراد، پرداخت یارانه زمانی قابل توجیه است که برای رفع عدم تعادل میان بخش‌های اقتصادی (به عنوان مثال بخش کشاورزی) باشد و یا ضرورت اجتماعی وجود داشته باشد. البته گاهی اوقات حتی اثر اجتماعی پرداخت یارانه نیز منفی می‌باشد، مانند یارانه انرژی. ما در گزارش‌های پیشین به طور مفصل در مورد معایب پرداخت یارانه صحبت کرده‌ایم. طرح هدفمندسازی یارانه‌ها از مدت‌ها پیش مورد بررسی قرار گرفته و نهایتاً اجرایی شد. اما نحوه زمان بندی و پیاده‌سازی آن همچنان مورد بحث و گفتگو است.

در سال ۱۳۹۰، شاخص کل بورس تهران روند صعودی داشت. این شاخص در سال ۹۰ با ۱۱,۲٪ رشد، نسبت به سال ۸۹ (با رشد ۸,۸٪)، روند افزایشی ملایم‌تری را تجربه نمود. در پایان سال مورد بررسی، شاخص کل به ۲۵۹۰۵ واحد رسید. بیشترین مقدار شاخص در اواسط سال و به میزان ۲۷۰۹۷,۴ واحد بود. به نظر می‌رسد روند نزولی رشد شاخص، به دلیل افزایش بین‌المللی قیمت مواد خام، نفت و فلزات بوده است. اندازه نسبتاً کوچک بازار بورس تهران، باعث شده است که نوسانات این بازار بیشتر تحت تاثیر انتظارات باشد تا عوامل واقعی اقتصاد.

در پایان بهمن ۱۳۹۰، تراز پرداخت‌ها با افزایش مواجه شد و از ۴,۱ میلیارد دلار در بهمن ۱۳۸۹ به ۳۴,۹ میلیارد دلار رسید. این موضوع در درجه اول ناشی از افزایش ۶۹,۴ درصدی تراز تجاری از ۳۵ میلیارد دلار به ۶۱,۱ میلیارد دلار (۷۴,۶٪) است، که خود آن به دلیل ۳۵,۲ میلیارد دلار افزایش صادرات نفتی می‌باشد. از سوی دیگر، کسری حساب سرمایه همچنان افزایش یافت و به ۱۸,۲ میلیارد دلار رسید (در مقایسه با ۱۲,۶ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۸ و ۱۷,۴ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۹).

در یازده ماهه نخست سال ۱۳۹۰، صادرات غیر نفتی نیز ۱۲,۸٪ افزایش یافت و به ۲۲,۹ میلیارد دلار رسید. میزان رشد صادرات غیر نفتی در مدت مشابه سال گذشته ۳۱٪ بوده است. طی مدت مورد بررسی، میزان واردات در مقایسه با مدت مشابه سال قبل به ۷۲,۸ میلیارد دلار (۱۹,۳٪ افزایش) رسید، که در مقایسه با دوره مشابه سال قبل از آن ۱۵,۳ واحد درصد افزایش داشته است.

بنابراین در سال ۱۳۹۰ تراز پرداخت‌ها بهبود یافت، اما از طرفی در این سال اقتصاد ایران تورم فزاینده‌ای را همراه با شرایط رکودی تجربه نمود. به ویژه وقایع اقتصادی رخ داده در نیمه دوم سال باعث شد سرمایه‌گذاران تمایل چندانی به سرمایه‌گذاری نشان ندهند. همچنین در این سال شاهد تحولات سیاسی متعددی در کشورهای همسایه‌مان بودیم. البته برای اظهار نظر درباره اثرات اقتصادی این تحولات، اندکی زود است.

بخش واقعی

در بهمن ماه ۱۳۹۰، بانک مرکزی و مرکز آمار ایران، پس از سه سال سکوت، هر دو در یک فاصله زمانی کوتاه (۱۰ روزه) اقدام به انتشار آمار تولید ناخالص داخلی به تفکیک بخش‌ها از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۸۹ نمودند. مقایسه آمار بانک مرکزی با مرکز آمار بیانگر آن است که رشد اقتصادی در این سالها همواره بر حسب محاسبات مرکز آمار ایران بیش از ارقام منتشر شده بانک مرکزی است. برای سال ۱۳۸۹، آمار مرکز آمار ایران حکایت از رشد ۶/۵ درصدی تولید ناخالص داخلی دارد؛ در حالی که بر اساس محاسبات بانک مرکزی این رشد ۵/۸ درصد برآورد شده است. تولید ناخالص داخلی ایران بدون نفت نیز بر طبق گزارش مرکز آمار ایران ۷/۳ درصد رشد کرده است؛ در حالی که این رقم در گزارش بانک مرکزی ۶/۱ درصد می‌باشد.

نکته آن است که علی‌رغم اختلاف نسبتاً کم ارقام اعلام شده تولید ناخالص داخلی از طرف این دو مرکز، ارقام مربوط به رشد ارزش افزوده بخش‌های مختلف - که منجر به این رشد اقتصادی شده است - دارای اختلاف فاحش هستند؛ این ارقام و اختلاف آنها در جدول ذیل آمده است.

آمار مقایسه‌ای نرخ رشد اقتصادی مرکز آمار و بانک مرکزی (درصد)

سر فصل	سال ۱۳۸۷			سال ۱۳۸۸			سال ۱۳۸۹		
	مرکز آمار	بانک مرکزی	اختلاف (درصد)	مرکز آمار	بانک مرکزی	اختلاف (درصد)	مرکز آمار	بانک مرکزی	اختلاف (درصد)
کشاورزی	-۱۲,۰	-۱۱,۸	۱,۶	۱۴,۳	۱۳,۵	۱,۲	۷,۱	۸,۸	۲۳,۹
نفت	-۴,۹	-۲,۰	۱۴,۵	-۷,۶	-۳,۹	—	—	۱,۹	—
ساختمان	۷,۵	۱۷,۳	۱۳۰,۶	۱۵,۰	-۴,۹	—	-۶,۲	۷,۳	—
صنعت	۵,۰	۵,۵	۱۰	۵,۵	۲,۸	۲,۷	۶	۱۰	۶۶,۶
خدمات	۴,۰	۲,۴	۶۶,۶	۱,۹	۲,۲	۰,۳	۷,۴	۴	۸۵
کل	۴,۳	۳	۴۳,۳	۱,۴	۰,۸	۷,۵	۶,۵	۵,۸	۱۲,۰

منبع: مرکز آمار ایران، بانک مرکزی.

در رابطه با رشد اقتصادی سال ۱۳۹۰، نقطه نظرات متعددی ابراز گردیده است. صندوق بین‌المللی پول رشد اقتصاد ایران در سال گذشته را در ابتدا ۲٫۵ درصد اعلام نمود اما در گزارش‌های بعدی این رقم را به دو درصد کاهش داد. عمده‌ترین دلیل این کاهش، اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها ذکر شده است. همچنین صندوق در تازه‌ترین گزارش خود از «چشم‌انداز اقتصاد جهان در سال ۲۰۱۲» پیش‌بینی نموده است رشد اقتصادی ایران در سال جاری با کاهش نسبت به پیش‌بینی قبلی به ۰٫۴ درصد برسد. صندوق یکی از دلایل اصلی کاهش پیش‌بینی رشد اقتصادی ایران را در سال جاری، کاهش تولید نفت به دلیل تحریم‌ها بیان کرده است.

از سوی دیگر، مقامات اقتصادی ایران همواره بر روند صعودی رشد اقتصاد ایران تأکید کرده‌اند. از جمله معاون وزیر اقتصاد اواخر سال گذشته پیش‌بینی کرد که نرخ رشد اقتصادی سال ۱۳۹۰ نرخی بین رشد ۳٫۵ درصدی سال ۱۳۸۸ و رشد ۵٫۸ درصدی سال ۱۳۸۹ باشد.^۵

در بخش مسکن، آمار بانک مرکزی از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان‌های جدید کل مناطق شهری طی شش ماهه اول سال مورد بررسی، ۳۱٫۱ درصد رشد نشان می‌دهد. از سوی دیگر، آمار رشد تعداد پروانه‌های ساختمانی و سطح کل زیر بنای طبقات ساختمان‌ها در کل مناطق شهری به ترتیب ۷٫۳ و ۱۰٫۰ درصد است. تعداد معاملات آپارتمان‌های مسکونی شهر تهران در آذر ماه ۱۳۹۰ در مقایسه با مدت مشابه سال قبل ۴۷٫۳ درصد افزایش دارد و چشم‌انداز خوبی را برای این بخش به تصویر می‌کشد. عملکرد مسکن مهر نیز حاکی از حصول به اهداف تعیین شده است، به طوری که قرارداد ساخت ۱۶۲۸ هزار واحد مسکونی تا پایان مهر ماه ۱۳۹۰ منعقد شده و ۹۰ درصد از این تعداد وارد مرحله ساخت شده‌اند.

با این حال انتشار آمار جدید سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ نشان می‌دهد که در این سال حدود ۱٫۶ میلیون منزل مسکونی خالی از سکنه وجود داشته که تقریباً پنج درصد منازل مسکونی کل کشور را شامل می‌گردد. در تهران این نسبت حدود ۱۰ درصد از کل منازل بوده است. این آمار نشان می‌دهد که بخش مهمی از تقاضای احداث مسکن در ایران به انگیزه‌های سفته‌بازی است. در نتیجه معمولاً رکود در بخش‌هایی مانند بازار سهام، ارز و طلا، باعث می‌گردد تا سرمایه‌گذاران ایرانی به طور سنتی به بازار مسکن روی آورند.

در بخش‌های صنعت و کشاورزی، عمده تولیدات در سال ۱۳۹۰ با رشد همراه بوده است. طی شش ماهه اول سال، تولیدات پتروشیمی، فولاد خام و خودرو به ترتیب ۳٫۱، ۱۰٫۴ و ۳٫۷ درصد افزایش نشان می‌دهد. مطابق با پیش‌بینی‌های مقدماتی بانک مرکزی، تولیدات زراعی، باغی و دامی نیز در سال ۱۳۹۰ به ترتیب ۴٫۶، ۱۳٫۹ و ۲٫۹ درصد افزایش نسبت به سال قبل خواهند داشت.

^۵ دنیای اقتصاد، ۳۱ فروردین ۱۳۹۱.

نکته قابل توجه آن است که افزایش قیمت نفت طی سال‌های اخیر سبب شده است تا مسأله کاهش تولید نفت چندان آشکار نشود. در حالی که طی سال‌های اخیر درآمد نفتی دولت همواره با رشد مواجه بوده اما بر اساس آمار رسمی منتشر شده از سوی بانک مرکزی، تولید روزانه نفت خام ایران طی چهار سال گذشته، ۵۰۱ هزار بشکه کاهش یافته است. بر اساس این گزارش، تولید نفت کشور در سال ۱۳۸۶ حدود چهار میلیون و ۵۷ هزار بشکه در روز بوده که در سال ۱۳۸۹ به سه میلیون و ۵۵۶ هزار بشکه در روز کاهش یافته است.

این گزارش تأکید می‌کند که صادرات روزانه نفت خام ایران در سال ۱۳۸۶، دو میلیون و ۵۲۲ هزار بشکه بوده که با ۵۰۱ هزار بشکه کاهش به دو میلیون و دو هزار بشکه در روز طی سال ۱۳۸۹ رسیده است. این در حالی است که بنا بر اظهارات مسئولان نفتی که آمار بانک مرکزی مبنی بر کاهش تولید نفت درست نیست و تولید نفت خام کشور در دوره مذکور به دلیل عدم سرمایه‌گذاری لازم، با ۲۸ هزار بشکه کاهش مواجه شده است.

بنا بر اعلام کارشناسان، افت تولید نفت کشور سالانه ۷ درصد تخمین زده می‌شود که در آن صورت باید در وهله اول این افت را جبران کرد و بعد از آن به فکر افزایش تولید بود. به نظر می‌رسد در صورت ادامه روند فعلی تحریم‌های نفتی، مشکلات تأمین منابع مالی در جهت حفظ و افزایش تولید و افت طبیعی مخازن، روند نزولی تولید نفت ادامه داشته باشد.

شرکت‌های حاضر در بورس تهران جزو بزرگ‌ترین شرکت‌های ایرانی محسوب می‌شوند و بخش قابل توجهی از تولید ناخالص داخلی مربوط به این شرکت‌ها می‌باشد. بنابراین تغییرات درآمد، شاخص‌های فعالیت این شرکت‌ها می‌تواند نمونه جالبی از روند تولید ناخالص داخلی باشد.^۶ در پایان اسفند ماه ۱۳۹۰، مجموع درآمد شرکت‌های بورسی مورد بررسی، ۱۴۷،۷ هزار میلیارد ریال بوده است که نسبت به سال قبل در همین دوره ۲۴،۸ درصد رشد داشته است.^۷ با توجه به این که تورم نقطه به نقطه در اسفند ۱۳۹۰ حدود ۲۱،۸ درصد اعلام شده است، رشد واقعی درآمدها پس از حذف تورم حدود سه درصد خواهد بود. البته باید خاطر نشان کرد در صورتی که کلیه شرکت‌ها کالای نهایی می‌فروختند این رقم می‌توانست به عنوان ارزش افزوده تولیدی در اقتصاد در نظر گرفته شود. ولی چون تمام کالاها نهایی نیستند، این روش دچار دوباره‌شماری شده و تولید ناخالص داخلی را بیشتر نشان می‌دهد.

سود ناویژه شرکت‌های مورد بررسی در پایان اسفند ۱۳۹۰، ۲۰۷،۳۷ میلیارد ریال بوده است که نسبت به سال قبل ۱۳،۴ درصد رشد داشته است. در صورتی که تورم را در نظر بگیریم، رشد واقعی سود ناویژه ۸،۴- درصد خواهد بود. سود خالص (قبل از مالیات) شرکت‌های مورد بررسی در پایان اسفند ۱۳۹۰ به ۷۷،۲۷ میلیارد ریال بوده است که نسبت به سال قبل ۱۰ درصد رشد دارد که با در نظر گرفتن تورم، رشد واقعی سود خالص ۱۱،۸- درصد خواهد بود که سودآوری منفی بخش

۶ برای بالا رفتن دقت گزارش، تنها شرکت‌هایی که آمار و اطلاعات آنها هم در ۱۲ ماهه ۱۳۸۹ و هم در ۱۲ ماهه ۱۳۹۰ موجود بوده است مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. بر این اساس صورت و سود و زیان ۱۰۱ شرکت بورسی تا پایان اسفند ماه ۹۰ با دوره مشابه سال قبل مورد مقایسه قرار گرفته است.

۷ برای تبدیل تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری به تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت از شاخص ضمنی تولید ناخالص داخلی (*GDP Deflator*) استفاده میشود. چون این شاخص در اختیار نیست، در اینجا ما از شاخص قیمت‌های مصرف‌کننده استفاده کرده‌ایم.

اعظم ارزش افزوده کل اقتصاد را نشان می‌دهد. اگر چه در تولید ناخالص داخلی، علاوه بر سود می‌بایست اجاره، دستمزد و هزینه مالی را نیز در نظر گرفت اما سود شرکت‌ها را می‌توان به عنوان نماگری از رشد اقتصادی در نظر گرفت. رشد واقعی منفی این شاخص نشان می‌دهد که وضعیت بخش واقعی اقتصاد اندکی وخیم است.

آمار چک‌های برگشتی بانک مرکزی نشان می‌دهد که تا آبان سال ۱۳۹۰، حدود ۴۵۳ هزار و ۵۰۰ میلیارد تومان چک در اتاق پایاپای بانکی مبادله شده که از این رقم، ۲۱ هزار و ۹۰۰ میلیارد تومان برگشت خورده است. در این هشت ماه، حدود ۳۲ میلیون برگ چک به ارزش ۴۵۳ هزار میلیارد تومان مبادله شده است که از این رقم چهار میلیون و ۱۰۰ هزار برگ به ارزش ۲۱ هزار میلیارد تومان برگشت خورده است. این رقم به لحاظ تعداد ۱۲ درصد و از نظر مبلغ نیز نزدیک به پنج درصد نسبت به مدت مشابه سال گذشته رشد داشته است. باید توجه داشت این ارقام می‌تواند بیانگر ادامه رکود اقتصادی در کشور باشد.

حساب‌های منطقه‌ای

مرکز آمار ایران در اسفند ماه ۱۳۹۰ اقدام به انتشار حساب‌های منطقه‌ای تولید ناخالص داخلی سالهای ۱۳۸۸-۱۳۸۶ نمود. بر این اساس، در سال ۱۳۸۸، در بین استان‌های کشور بیش‌ترین تولید ناخالص داخلی (با نفت و بدون نفت) متعلق به استان تهران است. تولید ناخالص داخلی با نفت استان تهران ۱۱۴۳ تریلیون ریال، اصفهان ۲۴۷ تریلیون ریال و خراسان رضوی ۲۰۵ تریلیون ریال بوده است. استان تهران به تنهایی ۳۳,۹ درصد تولید ناخالص داخلی کشور را تشکیل می‌دهد و پس از آن استان‌های اصفهان با ۶,۹ درصد و خراسان رضوی با ۶,۱ درصد قرار دارند. در مجموع این سه استان، بیش از ۴۶,۹ درصد از تولید ناخالص داخلی کشور را بر عهده دارند. استان‌های اردبیل، کردستان، قم، زنجان، سمنان، چهارمحال و بختیاری، خراسان شمالی، خراسان جنوبی، کهگیلویه و بویر احمد و ایلام در مجموع نه درصد تولید ناخالص داخلی کشور در سال ۱۳۸۸ را بر عهده داشته‌اند. استان‌های ایلام، کهگیلویه و بویر احمد، خراسان شمالی، خراسان جنوبی، چهارمحال و بختیاری و سمنان کمتر از یک درصد تولید ناخالص داخلی را در سال مذکور به خود اختصاص داده‌اند. همچنین آذربایجان شرقی ۳,۸، آذربایجان غربی ۲,۲ و گیلان ۲,۳ درصد تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۸۸ را بر عهده داشته‌اند.

نرخ اشتغال

مرکز آمار ایران نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۰ را ۱۲,۳ درصد اعلام کرد که در مقایسه با نرخ بیکاری ۱۳,۵ درصدی سال ۱۳۸۹ معادل ۱,۲ درصد کاهش یافته است. بررسی جزئیات این رقم حاکی از آن است که نرخ بیکاری مردان ۱۱,۹ درصد است که نسبت به سال گذشته ۱,۴ درصد کاهش یافته است. این در حالی است که نرخ بیکاری زنان در سال ۱۳۹۰ دو برابر بیکاری مردان است (۲۰,۵ درصد) که نسبت به سال ۱۳۸۹، ۰,۴ درصد رشد نشان می‌دهد. در مجموع طی سال

۱۳۹۰، بیکاری در مناطق شهری ۱۵,۳ درصد و در مناطق روستایی ۹,۱ درصد بوده است. بیشترین نرخ بیکاری طی سال مذکور در استان البرز با ۱۹,۳ درصد و کمترین رقم مربوط به استان یزد با ۶ درصد بوده است.

نرخ بیکاری در دوره ۹۰-۱۳۸۳ (درصد)

سال	بهار	تابستان	پاییز	زمستان	بیکاری سالانه
۱۳۸۴	۱۱,۹	۱۰,۹	۱۰,۹	۱۲,۱	۱۱,۵
۱۳۸۵	۱۱,۱	۱۰,۲	۱۱,۲	۱۲,۱	۱۱,۲
۱۳۸۶	۱۱	۹,۹	۹,۸	۱۱,۹	۱۰,۶
۱۳۸۷	۹,۶	۱۰,۲	۹,۵	۱۲,۵	۱۰,۵
۱۳۸۸	۱۱,۱	۱۱,۳	۱۱,۲	۱۴,۱	۱۱,۲
۱۳۸۹	۱۳,۵	۱۳,۶	۱۲,۱	۱۴,۶	۱۳,۵
۱۳۹۰	۱۲,۳	۱۱,۱	۱۱,۸	۱۴,۱	۱۲,۳

روش نمونه‌گیری و تعاریف از سال ۱۳۸۴ به بعد تغییر نموده است.

باید توجه داشت که در آمارهای منتشر شده توسط مرکز آمار ایران از سال ۱۳۸۴، هفته ملاک اشتغال یک ساعت کار در هفته قرار داده شده است که اگر چه مورد تأیید سازمان بین‌المللی کار^۱ می‌باشد. اما برای ارائه معنی‌دار مطلب و سهولت مقایسه، بهتر بود اشتغال بر حسب چند نوع ساعات کار (تمام وقت، نیمه وقت و چند ساعت در هفته) تفکیک گردد. آنچه که حائز اهمیت به شمار می‌رود میزان اشتغال به کار تمام وقت و در مرحله دوم نیمه وقت است که حاکی از وضعیت اقتصادی است. یک ساعت (یا چند ساعت) کار در هفته دلالت بر رکود مینماید و شاخص معکوسی برای اشتغال است. برخی کارشناسان اقتصادی و نمایندگان مجلس نیز نسبت به صحت ارقام اعلام شده نرخ بیکاری توسط مرکز آمار در دو سال اخیر ابراز تردید نموده‌اند.

^۱ International Labor Organization (ILO)

تشدید تحریم‌ها

تشدید تحریم‌ها یکی از مهم‌ترین مسائل اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۰ بود که آثار قابل توجهی بر بخش‌های مختلف داشت. در جدول زیر به طور خلاصه به روند این تحریم‌ها اشاره شده است.

تحریم‌های علیه ایران، در سال ۱۳۹۰

تاریخ اعمال تحریم	توسط	نوع تحریم
خرداد ۱۳۹۰	آمریکا	تحریم خطوط حمل و نقل هوایی ایران
خرداد ۱۳۹۰	اسرائیل	منع تمام شرکت‌های اسرائیلی از معامله با ایران
دی ۱۳۹۰	اتحادیه اروپا	تحریم نفتی ایران، مسدود کردن دارایی‌های بانک مرکزی ایران
دی ۱۳۹۰	ژاپن	کاهش واردات نفت از ایران به میزان ۲۰ درصد
بهمن ۱۳۹۰	آمریکا	مسدود کردن تمام دارایی‌های دولت و بانک مرکزی و تمام مؤسسات مالی ایران، تحریم سیستم بانکی و مالی ایران
بهمن ۱۳۹۰	کانادا	ممنوع‌المعامله کردن افرادی معین، اعمال تحریم بر تجهیزات نظامی، تجهیزات پالایش نفت، تجهیزات مورد استفاده در برنامه هسته‌ای، ممنوع کردن تأسیس مؤسسات مالی ایرانی در کانادا و بالعکس، منع روابط مالی با مؤسسات مالی ایرانی، ممنوعیت سرمایه‌گذاری در بخش نفت و گاز و تحریم خطوط حمل و نقل دریایی
اسفند ۱۳۹۰	اتحادیه اروپا	تعلیق ۲۵ بانک ایرانی از عضویت در شبکه جهانی سوئیفت
اسفند ۱۳۹۰	ترکیه	کاهش واردات نفت از ایران به میزان ۲۰ درصد

وضع مالی دولت

بر اساس آخرین آمار منتشر شده توسط بانک مرکزی، طی نه ماهه نخست سال ۱۳۹۰، درآمدهای دولت به ۷۲۰,۲ تریلیون ریال رسید که نسبت به مدت مشابه سال قبل ۲۵ درصد رشد نشان می‌دهد. هزینه‌های دولت در این مدت نیز به ۷۵۴,۹ تریلیون ریال بالغ گردید که نسبت به سال گذشته ۲۵,۳ درصد افزایش یافته است. بنابراین کسری بودجه دولت طی نه ماهه سال ۱۳۹۰، برابر ۳۴,۷ تریلیون ریال بوده است که نسبت به نه ماهه سال ۱۳۸۹، ۳۴,۵ درصد افزایش نشان می‌دهد. البته رقم درآمدهای دولت بدون در نظر گرفتن درآمد نفت برابر ۲۸۵,۲ تریلیون ریال می‌باشد که در مقابل هزینه‌های جاری ۵۸۲ تریلیون ریالی دولت، ۲۸۴,۵ تریلیون کسری تراز عملیاتی وجود داشته است. این رقم نسبت به مدت مشابه سال قبل، ۳۰ درصد افزایش نشان می‌دهد.

در بودجه‌های سال‌های اخیر، پس از تغییر نحوه ارائه بودجه از سال ۱۳۸۰، از درآمد نفت به عنوان "ثروت" یاد می‌شود تا درآمد. بنابراین، از این دیدگاه، همه هزینه‌هایی که از محل درآمدهای نفتی انجام می‌شود را باید جزو کسری بودجه به شمار آورد، زیرا منبع تأمین آن "درآمد" دولت نبوده است. این فرآیند در عین حال موجب افزایش حجم پول و افزایش تقاضای مؤثر می‌گردد. از طرف دیگر، استفاده از درآمدهای نفتی امکان افزایش واردات را فراهم می‌آورد و می‌تواند باعث جذب تقاضای مؤثر ایجاد شده گردد. با این حال به نظر می‌رسد کسری بودجه در دوره مورد گزارش، بیش از سال‌های قبل به مفهوم واقعی کسری بودجه نزدیک‌تر است؛ زیرا بنا به ارقام داده شده، دولت از تمامی منابع درآمدی خود به صورت حداکثر استفاده نموده است.

درآمدها

از مجموع ۷۲۰٫۲ تریلیون ریال درآمد دولت طی نه ماهه سال ۱۳۹۰، درآمد نفت با ۴۳۵ تریلیون ریال، ۶۰٫۴ درصد، درآمد مالیاتی با ۲۲۹ تریلیون ریال، ۳۱٫۸ درصد و سایر درآمدها با ۵۶٫۲ تریلیون ریال، ۷٫۸ درصد درآمدهای دولت را در سال ۱۳۹۰ تشکیل داده‌اند.

نفت و گاز

بر اساس گزارش بانک مرکزی، درآمد حاصل از صادرات نفت خام و مایعات گازی طی نه ماهه سال ۱۳۹۰، برابر ۴۳۵ تریلیون ریال بوده است که نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۸۹، ۲۸٫۸ درصد رشد نشان می‌دهد. متوسط قیمت هر بشکه نفت برنت در فروردین ۱۳۹۰، ۱۲۳ دلار و ۷۲ سنت بود که در اسفند ماه ۱۳۹۰ از مرز ۱۲۵ دلار در هر بشکه گذشت. تحریم نفت ایران وضعیت دشواری را برای این بخش ایجاد نمود اما افزایش قیمت نفت سبب گردید این مسأله مشکل چندانی برای تحقق درآمدهای دولت ایجاد نکند و درآمد نفتی دولت به بالاترین رقم خود در طول تاریخ برسد. وابستگی بودجه به نفت از ۵۰٫۴ درصد در سال ۱۳۸۸ به ۵۶٫۱ درصد در سال ۱۳۸۹ و ۵۷٫۶ درصد در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است. البته با توجه به عدم انتشار ارقام برداشت دولت از صندوق توسعه ملی در سال ۱۳۹۰، نمی‌توان در مورد رقم دقیق وابستگی به درآمدهای نفتی در این سال اظهار نظر نمود.

مالیات‌ها

کل درآمدهای مالیاتی در نه ماهه سال ۱۳۹۰ معادل ۲۲۹ تریلیون ریال بوده است که با توجه به پیش‌بینی ۴۰۴ تریلیون ریالی مالیات در بودجه این سال (۳۰۲ تریلیون ریال در نه ماهه)، حدود ۷۶ درصد رقم پیش‌بینی شده محقق گردیده است.^۹ این رقم نسبت به وصولی ۱۸۸,۳ تریلیون ریالی در نه ماهه سال ۱۳۸۹، برابر ۲۱,۶ درصد رشد نشان می‌دهد. میزان مالیات در نظر گرفته شده در بودجه سال ۱۳۹۰، با افزایش ۳۴,۸ درصدی نسبت به عملکرد سال ۱۳۸۹ مواجه گردید که رقم دور از انتظاری به شمار می‌رفت و درصد تحقق پایین نیز تأییدی بر این مسأله است.

در بخش مالیات‌های مستقیم، ۱۴۹ تریلیون ریال طی نه ماهه سال ۱۳۹۰ وصول گردید که نسبت به هدف بودجه، ۸۳ درصد تحقق داشت و نسبت به عملکرد نه ماهه سال ۱۳۸۹ با ۲۱,۷ درصد رشد مواجه بود. در بخش مالیات‌های غیرمستقیم نیز ۷۹,۹ تریلیون ریال طی همین مدت وصول گردید که نسبت به هدف بودجه، ۶۴,۵ درصد تحقق دارد و در مقایسه با عملکرد مشابه سال گذشته ۲۱,۲ درصد افزایش داشته است.

گزارش منتشره توسط بانک مرکزی از عملکرد مالیات اشخاص حقوقی طی نه ماهه سال ۱۳۹۰ بیانگر آن است که ۱۰۲,۳ تریلیون ریال در این بخش وصول شده است که نسبت به عملکرد مشابه سال ۱۳۸۹، ۲۲,۹ درصد رشد دارد و نسبت به هدف بودجه، ۷۸,۸ درصد تحقق نشان می‌دهد. از این رقم، ۳۸,۳ تریلیون ریال مالیات بر شرکت‌های دولتی و ۶۳,۸ تریلیون ریال مالیات بر شرکت‌های غیردولتی بوده است که به ترتیب ۷۹,۹ و ۷۹,۵ درصد نسبت به اهداف پیش‌بینی شده در بودجه تحقق داشته‌اند.

سر فصل مالیات بر درآمد مشتمل بر حقوق کارکنان بخش عمومی و خصوصی، مالیات بر مشاغل و مستغلات می‌باشد. آمار منتشره از عملکرد این بخش در نه ماهه سال ۱۳۹۰ برابر ۳۷۳,۱ تریلیون ریال بوده است که نسبت به هدف بودجه ۹۴,۲ درصد تحقق نشان می‌دهد. این رقم نسبت به عملکرد دوره مشابه سال ۱۳۸۹ حدود ۱۹,۵ درصد رشد یافته است.

مالیات بر مشاغل به عنوان دومین جزء از مالیات بر درآمد، طی نه ماهه سال ۱۳۹۰ با حجم ۱۲,۶ تریلیون ریال رشد ۱۷,۷ درصدی را نسبت به دوره مشابه سال ۱۳۸۹ نشان می‌دهد. درصد تحقق نسبت به هدف پیش‌بینی شده در بودجه برابر ۸۲,۹ درصد بوده است. این میزان رشد وصولی با توجه به ظرفیت‌های بالقوه این پایه مالیاتی، رشدی پایین محسوب می‌گردد اما نسبت به ظرفیت بالفعل و اجرایی دستگاه متولی وصول مالیات در این بخش، رشد معقولی است.

مالیات بر ثروت نیز شامل مالیات بر ارث، سرقفلی، درآمدهای اتفاقی، نقل و انتقال سهام، املاک و حق تمبر است. وصولی مالیات بر ثروت طی نه ماهه سال ۱۳۹۰ به ۹,۴ تریلیون ریال رسید که نسبت به هدف بودجه ۹۳ درصد تحقق داشته است. همچنین عملکرد این پایه مالیاتی نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۸۹، ۱۸,۹ درصد رشد نشان می‌دهد. با توجه به این که این

^۹ تمامی درصد تحقق‌های محاسبه شده در این گزارش، نسبت به هدف نه ماهه بودجه (سه چهارم) محاسبه گردیده است.

پایه مالیاتی سهمی زیر پنج درصد (۳,۲ درصد) از کل درآمدهای مالیاتی را به خود اختصاص می‌دهد، از بررسی جزئیات آن خودداری شده است.

مالیات بر واردات شامل حقوق ورودی خودرو و سایر کالاها، حقوق ورودی دستگاه‌های اجرایی و شهرداری‌ها می‌باشد. عملکرد این پایه مالیاتی نشان می‌دهد در نه ماهه سال ۱۳۹۰، ۴۵,۱ تریلیون ریال مالیات در این بخش وصول شده است؛ که با توجه به هدف بودجه، ۶۱,۴ درصد تحقق در این پایه مالیاتی مشاهده می‌گردد. همچنین عملکرد این بخش نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۸۹ نیز تنها ۵,۶ درصد رشد یافته است.

این نوع مالیات تابع سیاست‌های تجاری و ارزی دولت است؛ به نحوی که تغییر نرخ ارز و یا تغییر تعرفه‌های واردات کالاها (و در نتیجه تغییر حجم واردات) قطعاً روند وصول آن را تحت تأثیر قرار خواهد داد. از دیگر عوامل مؤثر بر میزان وصول این بخش مالیاتی، حجم قاچاق کالا است. به عبارت بهتر، افزایش قاچاق کالا، کاهش این نوع مالیات را در پی خواهد داشت و بالعکس. همچنین این نوع مالیاتی به روابط منطقه‌ای و دیپلماتیک در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی به شدت وابسته است که افزایش و کاهش آن به ارتباط فعالیت تجاری با کشورهای طرف مقابل نیز بستگی دارد و می‌تواند با توجه به مسائلی مانند تحریم و نظایر آن، متأثر گردد.

مالیات بر کالا و خدمات مشتمل بر مالیات بر فروش فرآورده‌های نفتی، دو درصد سایر کالاها (معوقه قانون تجمیع عوارض)، مالیات بر ارزش افزوده و مالیات بر فروش سیگار است. اجزای عمده این پایه مالیاتی، دو بخش مالیات بر فروش فرآورده‌های نفتی و مالیات بر ارزش افزوده می‌باشند که بیش از ۸۰ درصد عملکرد این بخش را تشکیل می‌دهند. گزارش بانک مرکزی حاکی از آن است که طی نه ماهه سال ۱۳۹۰، ۳۴,۸ تریلیون ریال مالیات در این بخش وصول گردید که نسبت به هدف بودجه، حدود ۶۹,۱ درصد تحقق نشان می‌دهد. همچنین وصولی مالیات بر کالا و خدمات نسبت به مدت مشابه سال گذشته، ۵۰ درصد افزایش یافته است.

حجم وصولی مالیات بر ارزش افزوده (VAT) به عنوان یکی از مهم‌ترین بخش‌های مالیات بر کالا و خدمات نیز طی نه ماهه سال ۱۳۹۰ به ۲۱,۴ تریلیون ریال رسید که نسبت به هدف بودجه ۶۹,۷ درصد تحقق دارد و نسبت به مدت مشابه سال قبل ۶۲,۱ درصد رشد داشته است. در سال ۱۳۹۰، نرخ مالیات بر ارزش افزوده به پنج درصد افزایش یافت. بر اساس قانون برنامه پنجم توسعه، هر سال باید یک درصد به نرخ مالیات بر ارزش افزوده شود تا در پایان سال آخر برنامه به ۸ درصد برسد. همچنین سهم درآمدهای مالیاتی به تولید ناخالص داخلی در پایان سال ۱۳۹۴، باید به ۱۰ درصد برسد. رشد درآمدهای مالیاتی به عنوان یکی از اهداف اصلی برنامه‌های توسعه پنج ساله کشور مورد توجه بوده است و البته دولت توانسته است در سال‌های اخیر رشد قابل قبولی در درآمدهای مالیاتی فراهم کند؛ هر چند این افزایش‌ها باید با توجه به رعایت (یا عدم رعایت) انضباط مالی دولت در رشد هزینه‌ها مورد بررسی قرار گیرند.

هزینه‌ها

رقم کل هزینه‌های دولت در نه ماهه سال ۱۳۹۰ به ۷۵۴,۹ تریلیون ریال رسید که ۷۵,۵ درصد آن را هزینه‌های جاری، ۲۰,۸ درصد آن را هزینه‌های عمرانی و ۳,۷ درصد آن را تملک دارایی‌های مالی (پرداخت وام‌ها) تشکیل داده است. هزینه‌های جاری (پرداخت‌های هزینه‌ای) دولت طی دوره مذکور به ۵۶۹,۷ تریلیون ریال رسید که در مقایسه با دوره مشابه سال گذشته ۲۴,۴ درصد رشد و در مقایسه با هدف بودجه ۸۴,۶ درصد تحقق داشته است. هزینه‌های عمرانی (تملك دارایی‌های سرمایه‌ای) طی نه ماهه سال ۱۳۹۰ به ۱۵۷,۴ تریلیون ریال رسید که ۶۰ درصد هدف بودجه در این بخش را طی دوره مورد بررسی شامل می‌شود و نسبت به مدت مشابه سال قبل ۹,۹ درصد رشد نشان می‌دهد.

وضعیت مالی دولت در دوره ۱۳۸۸-۱۳۹۰

مقدار (تریلیون ریال)			رشد (درصد)			ترکیب (درصد)		
۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۸۷/۸۸	۸۸/۸۹	۸۹/۹۰	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰
درآمدها (تریلیون ریال)								
۱۳۵,۶	۳۳۷,۸	۴۳۵,۰	-۲۳,۶	۱۴۹,۱	۲۸,۸	۳۰	۵۸,۷	۶۰,۴
۲۰۹,۶	۱۸۸,۳	۲۲۹,۰	۱۴,۴	-۱۰,۲	۲۱,۶	۴۶,۳	۳۲,۶	۳۱,۸
۱۰۷,۵	۵۰,۵	۵۶,۲	۱۴,۲	-۵۳,۵	۱۱,۳	۲۳,۷	۸,۷	۷,۸
۴۵۲,۷	۵۷۶,۶	۷۲۰,۲	-۰,۴	۲۷,۳	۲۵	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
هزینه‌ها (تریلیون ریال)								
۳۹۶,۷	۴۵۷,۷	۵۶۹,۷	-۳,۹	۱۵,۴	۲۴,۵	۶۵,۹	۷۶,۰	۷۵,۴
۱۳۲,۲	۱۴۳,۱	۱۵۷,۴	-۶,۴	۸,۲	۹,۹	۲۲,۰	۲۳,۷	۲۰,۹
۷۲,۷	۱,۶۴	۲۷,۸	۹,۷	-۹۷,۷	۱۵۹۵,۱	۱۲,۱	۰,۳	۳,۷
۶۰۱,۶	۶۰۲,۴	۷۵۴,۹	-۳,۰	۰,۱	۲۵,۳	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
-۱۴۸,۹	-۲۵,۸	-۳۴,۷	۴۰,۷	-۸۲,۶	۳۴,۵	—	—	—

منابع تأمین کسری بودجه (تریلیون ریال)									
—	—	—	—	—	—	۰,۰	۰,۰	۰,۰	اوراق مشارکت
—	۰,۲	۰,۴	—	-۶۸,۴	۸,۲	۲,۶۱	۰,۲۹	۰,۹۲	تسهیلات خارجی
—	۷۴,۸	۲۸,۶	—	۱۶۸,۳	۴۷۷,۰	۲۹۰	۱۱۲,۸	۶۲,۹	واگذاری شرکت‌های دولتی
—	۱۴,۳	۶۰,۵	—	-۸۳,۷	-۲۷,۷	۱۰	۲۱,۶	۱۳۳,۱	حساب ذخیره ارزی
—	۱۰,۷	۱۰,۵	—	-۲۹,۸	۴,۰	۲۳/۵	۱۶,۲	۲۳,۱	سایر
—	۱۰۰	۱۰۰	—	-۳۱,۴	۰,۸۷	۳۲۶,۱	۱۵۰,۸	۲۲۰,۰	جمع
—	—	—	۳۰	۱۷۵	-۳۷,۲	-۲۸۴,۵	-۲۱۸,۹	-۷۹,۶	تراز عملیاتی
—	—	—	۴۲,۶	۵۶۲۶,۵	-۹۰,۶	۲۷۷,۶	۱۹۴,۷	۳,۴	تراز سرمایه‌ای
—	—	—	-۷۱,۴	-۶۸,۲	-۴۳,۸	-۶,۹	-۲۴,۲	-۷۶,۲	جمع

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

ارقام تا یک رقم اعشار گرد شده‌اند.

هدفمند کردن یارانه‌ها

اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها در سال ۱۳۹۰ ادامه یافت که یکی از پربحث‌ترین حوزه‌های اقتصاد ایران در سال گذشته بود. یکی از مهم‌ترین موارد مبهم در قانون هدفمند کردن یارانه‌ها، میزان درآمد حاصل از اجرای آن است. دولت پس از گذشت ۱۹ ماه از اجرای این طرح هنوز آمار مستدلی از درآمد و هزینه این طرح منتشر ننموده است. بر اساس محاسبات صورت گرفته توسط مرکز پژوهش‌های مجلس^۱، دولت از محل افزایش قیمت حامل‌های انرژی معادل ۷۳۶ تریلیون ریال درآمد در سال ۱۳۹۰ درآمد داشته است. افزایش درآمد حاصل از بنزین در این دوره معادل ۱۶۴ تریلیون ریال، گازوئیل (نفت‌گاز) ۳۱۱ تریلیون ریال، نفت سفید ۴۰ تریلیون ریال، نفت کوره ۹۰ تریلیون ریال، گاز مایع ۲۴ تریلیون ریال و گاز طبیعی ۹۶ تریلیون ریال بوده است. این افزایش درآمد در حالی صورت گرفته است که کل اعتبار پیش‌بینی شده برای هدفمندسازی یارانه‌ها در بودجه سال ۱۳۹۰ معادل ۵۴۰ تریلیون ریال بوده است. بنابراین درآمد دولت از محل افزایش قیمت حامل‌های انرژی در سال گذشته حدود ۱۹۶ تریلیون ریال بیش از رقم پیش‌بینی شده در بودجه بوده است. با توجه به

^۱. برگرفته از گزارش‌های شماره ۱۲۲۹۴ و ۱۰۶۴۱، تهیه شده توسط دفتر مطالعات اقتصادی (گروه اقتصاد کلان)، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

عدم ارائه آمار از سوی دولت و افزایش کسری بودجه، نمی‌توان درباره صحت و سقم ارقام ذکر شده در گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس اظهار نظر نمود.

به طور کلی توزیع مجدد یارانه‌ها به دلیل بالاتر بودن میل نهایی به مصرف گروه‌های کم درآمد نسبت به گروه‌های پر درآمد، دارای اثر انبساطی است. به هر حال، باید توجه داشت ارتباط یک سرفصل درآمدی با یک سرفصل هزینه‌ای در بودجه صحیح نیست و سؤال برانگیز است. همان طور که معلوم نیست این درآمد اضافی باید به چه مصرفی برسد یا رسیده است. ظاهراً آمار مرکز پژوهش‌های مجلس با آمار دولت در این زمینه همخوانی ندارد.

از سوی دیگر دولت طی سال گذشته با مشکلات عدیده‌ای در پرداخت یارانه نقدی به سرپرستان خانوارها مواجه گردید تا بدان جا که در مرحله اول طرح حذف دهک‌های پردرآمد از دریافت یارانه مطرح شد^{۱۱} و در مرحله بعد دولت مجبور به استقراض از نظام بانکی گردید. با توجه به این شواهد، ادامه این سیاست می‌تواند به مشکلات مالی دولت در این زمینه بیفزاید.

صندوق توسعه ملی^{۱۲}

با شروع سال ۱۳۹۰ و آغاز به کار برنامه پنجم توسعه، حساب ذخیره ارزی منحل اعلام گردید و به جای آن صندوق توسعه ملی شکل گرفت. بر این اساس باید سالانه حداقل ۴۰ درصد (این نسبت متعاقباً به ۲۰ درصد کاهش یافت) از درآمد نفت به افزایش سرمایه صندوق توسعه ملی منظور شود.

صندوق توسعه ملی قرار است بخشی از سرمایه اش را فعالیت‌های تولیدی دارای بازده هدایت کند. دولت حق استفاده از منابع صندوق را به هیچ عنوان ندارد. این امر شامل نهادهای عمومی غیر دولتی نیز می‌گردد. بر اساس آمار بانک مرکزی، مجموع منابع صندوق توسعه ملی در پایان اسفند ماه ۱۳۹۰ مبلغی بالغ بر ۳۴ میلیارد و ۸۰۲ میلیون دلار بوده است.

بر این اساس در سال ۱۳۹۰، از محل منابع صندوق، طی قرارداد عاملیت با بانک صنعت و معدن، بانک کشاورزی، بانک توسعه تعاون، بانک سپه، بانک توسعه صادرات ایران، بانک اقتصاد نوین، بانک ملت، بانک صادرات ایران و صندوق حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، اعتباری معادل ۱۴ هزار و ۶۷۰ میلیون دلار به شرح جدول ذیل جهت پرداخت به طرح‌های عمده در نفت، پتروشیمی، نیروگاه، سیمان، فولاد، آب و کشاورزی و قطار شهری در نظر گرفته شده است.

۱۱. حذف دهک‌های مرفه تحت عنوان طرح "خود انصرافی اقشار پردرآمد" مطرح گردید اما برخی سرپرستان خانوار پیامکی دریافت کردند که حذف آنها را از مشمولین این طرح نشان می‌داد.

۱۲ National Development Fund (NDF)

طرح‌های عمده تأمین مالی شده از محل صندوق توسعه ملی در سال ۱۳۹۰

نام بانک	رقم قرارداد عاملیت (میلیون دلار)	نوع طرح‌های قابل پوشش	نوع تسهیلات	تاریخ انعقاد قرارداد عاملیت
بانک صنعت و معدن	۵۵۰۰	صنعت و معدن - پتروشیمی، نیرو و نفت	ارزی	شهریور ۱۳۹۰
بانک سپه	۳۰۰۰	بخش نفت و پتروشیمی و نیرو	ارزی	دی ۱۳۹۰
بانک کشاورزی	۲۳۰۰	آب و کشاورزی	ارزی و ریالی	شهریور ۱۳۹۰
بانک توسعه صادرات ایران	۲۰۰۰	صادرات خدمات فنی مهندسی، سرمایه‌گذاری خارجی، قطارهای شهری	ارزی	دی ۱۳۹۰
صندوق حمایت از توسعه بخش کشاورزی	۷۰۰	آب و کشاورزی	ریالی	آبان ۱۳۹۰
بانک اقتصاد نوین	۶۷۰	صادرات خدمات فنی مهندسی و سایر بخش‌ها	ارزی	اسفند ۱۳۹۰
بانک توسعه تعاون	۵۰۰	از همه بخش‌ها - تعاونی‌ها	ارزی	آذر ۱۳۹۰
جمع کل	۱۴۶۷۰	چهارده هزار و نشتصد و هفتاد میلیون دلار		

منبع: وب سایت صندوق توسعه ملی (www.ndf.ir).

کسری بودجه

همان گونه که ذکر گردید در سال ۱۳۹۰، دولت ۲۸۴,۵ تریلیون کسری تراز عملیاتی داشته است. بر اساس آمار مرکز پژوهش‌های مجلس^{۱۳} رویکرد دولت در سال گذشته فروش اموال و دارایی‌ها جهت تأمین مالی کسری بودجه بوده است. البته آمار منتشر شده توسط این مرکز با رقم کل کسری بودجه منتشر شده توسط بانک مرکزی هماهنگ نیست و از رقم اعلام شده توسط بانک مرکزی بیشتر می‌باشد. بر اساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس واگذاری شرکت‌های دولتی با ۲۹۰ تریلیون ریال اولین منبع تأمین کسری بودجه می‌باشد. حساب ذخیره ارزی (صندوق توسعه ملی) با ۱۰ تریلیون ریال و تسهیلات خارجی با ۲,۶ تریلیون ریال در رده‌های بعدی قرار دارند. نکته اساسی در این بخش آن است که رقم واگذاری شرکت‌های دولتی نسبت به سال ۱۳۸۹ دو برابر شده است. باید توجه داشت نمی‌توان واگذاری شرکت‌های دولتی را به عنوان درآمد در نظر گرفت. از سوی دیگر نمی‌توان رقم فروش این شرکت‌ها را در یک سال ثبت نمود و باید بین سال‌های مختلف تقسیم شود.

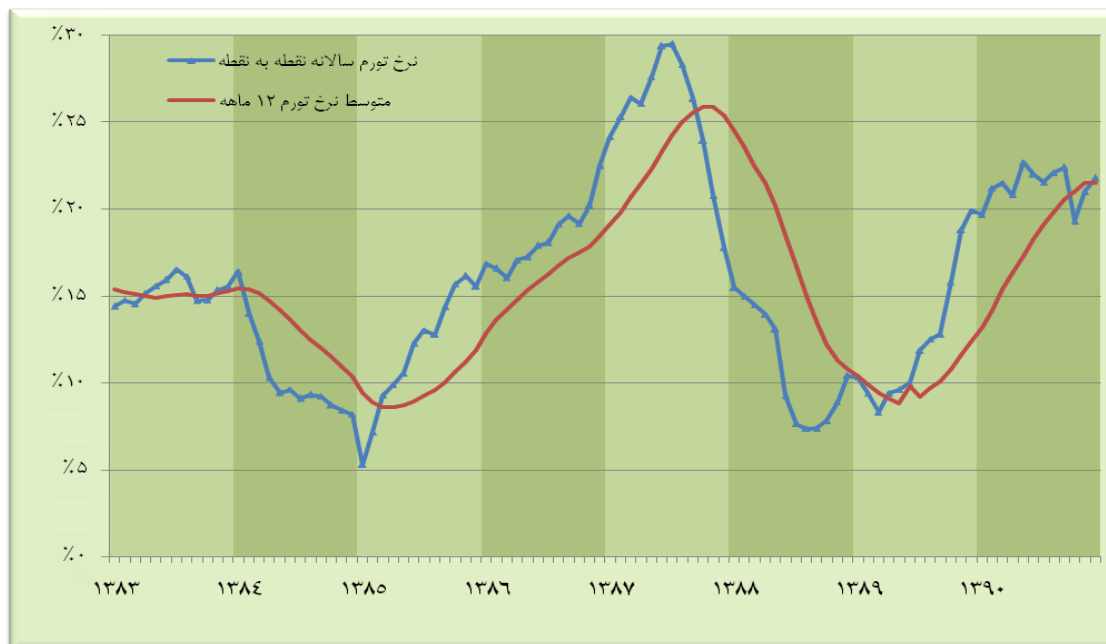
روند قیمت‌ها

بنا به گزارش بانک مرکزی^{۱۴} در اسفند سال ۱۳۹۰، شاخص بهای کالا و خدمات مصرفی در مناطق شهری به عدد ۳۰۹,۳ رسید که نسبت به ماه قبل ۳,۴ درصد افزایش داشت. متوسط نرخ تورم ۱۲ ماهه به ۲۱,۵ درصد رسید که ۹,۱ واحد درصد بیشتر از رقم مشابه سال گذشته (۱۲,۴ درصد) بود. نرخ تورم اسفند ماه در مقایسه با اسفند ماه سال گذشته، به ۲۱,۸ درصد رسید که نسبت به رقم مشابه سال گذشته ۱,۹ واحد درصد (۹,۵ درصد) افزایش داشته است. نرخ تورم ماه به ماه طی سال ۹۰ نواسانات زیاد داشته است که در سه ماهه پایانی سال روند صعودی به خود گرفته است. نرخ تورم متوسط ۱۲ ماهه، طی سال ۱۳۹۰ روندی افزایشی با شیب قابل توجهی دارد.

^{۱۳} آماري توسط بانک مرکزی و وزارت امور اقتصادی و دارایی آماری در این زمینه منتشر نگردیده است.

^{۱۴} پس از آنکه مجلس در جریان تصویب قانون برنامه پنجم توسعه انتشار تمامی آمارهای رسمی کشور را به مرکز آمار ایران سپرد، بانک مرکزی نیز از اردیبهشت سال ۹۰ انتشار آمارهای مربوط به تورم و دیگر شاخص‌های کلان اقتصادی را متوقف کرد و بر این اساس آخرین آماری که از نرخ رسمی تورم از سوی بانک مرکزی منتشر شد، مربوط به فروردین ماه سال ۹۰ بوده است. با صدور مجوز مجدد انتشار آمار برای بانک مرکزی، این بانک در ۱۹ آذر اقدام به انتشار آمار رسمی تورم آبان ماه نمود و پس از آن آمار مربوط به تورم از فروردین تا اسفند ۹۰ با جزئیات توسط بانک مرکزی منتشر گردید.

روند نرخ تورم در دوره ۹۰-۱۳۸۳

منبع: بانک مرکزی.

نرخ تورم اسفند ماه در مقایسه با ماه مشابه سال گذشته ۲۱,۸ درصد برآورد شده است، که گروه «خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها» با ضریب اهمیت ۲۸,۵ درصد، نسبت به ماه مشابه سال قبل ۲۸,۵ و نسبت به ماه قبل ۵,۰ درصد افزایش قیمت داشته است. گروه «مسکن، آب و برق و گاز و سایر سوخت‌ها» نیز با ضریب اهمیت ۲۸,۶ درصدی، نسبت به ماه مشابه سال قبل ۱۳,۵ درصد و نسبت به ماه قبل ۰,۷ درصد افزایش قیمت داشته است.

بیش‌ترین افزایش قیمت نسبت به ماه مشابه سال قبل، مربوط به گروه «کالاها و خدمات متفرقه» و «دخانیات» بود که به ترتیب ۳۸,۰ درصد و ۳۵,۱ درصد افزایش داشته‌اند، اما از ضریب اهمیت کمتری، به ترتیب ۳,۱۸ درصد و ۰,۵۲ درصد برخوردار بوده‌اند. گروه‌های «بهداشت و درمان»، «تفریح و امور فرهنگی» و «تحصیل» که علی‌رغم وزن اندک در سبد کالایی خانوار، از اهمیت اجتماعی ویژه‌ای برخوردارند، به ترتیب ۱۸,۹، ۲۰,۸ و ۱۵,۱ درصد نسبت به ماه مشابه سال قبل افزایش قیمت داشته‌اند. کمترین افزایش شاخص قیمت نیز مربوط به گروه «ارتباطات» می‌باشد که نسبت به ماه مشابه سال گذشته ۴,۳ درصد رشد یافته است.

در ماه مورد بررسی، در میان اجزای تشکیل‌دهنده گروه‌های ذکر شده، پنج زیر گروه ارزش اجاری مسکن شخصی، بنزین، نان لواش، گاز انشعاب شهری مصرف خانگی و برق مصرف خانگی به ترتیب دارای بیش‌ترین سهم در رشد شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی هر یک با سهم ۲,۲، ۱,۲، ۱,۲، ۰,۹ و ۰,۷ درصد بوده‌اند.

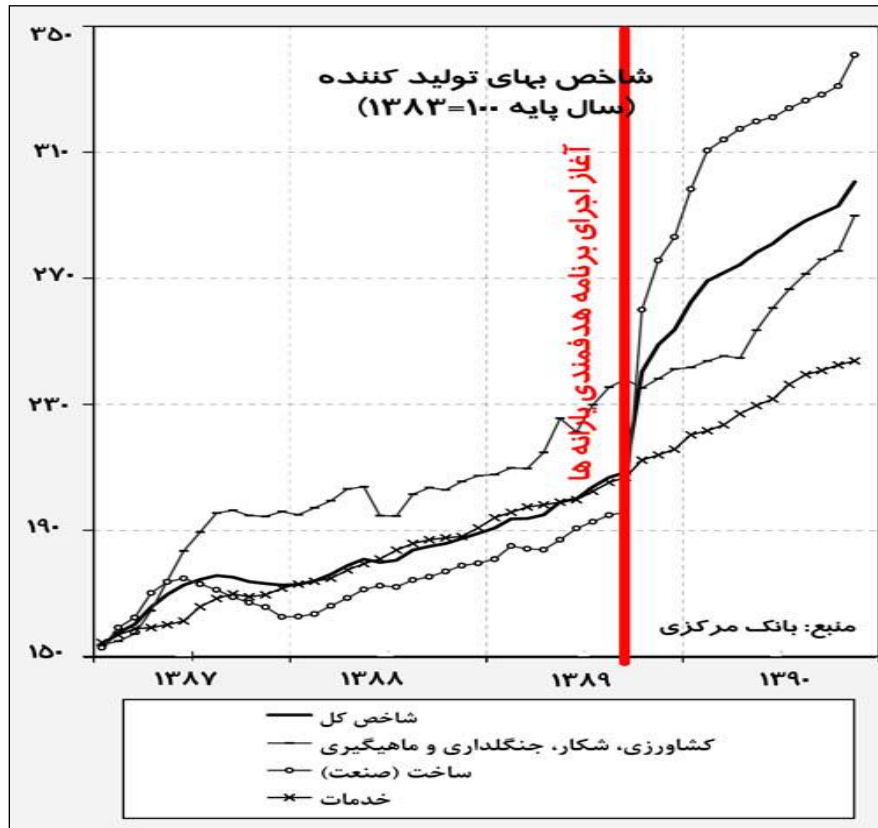
نرخ تورم ماهانه و میانگین دوازده ماهه بر اساس سال پایه ۱۳۸۳

ماه	تورم ماه به ماه	متوسط تورم ۱۲ ماهه	ماه	تورم ماه به ماه	متوسط تورم ۱۲ ماهه
۱۳۸۷م+۱	۲۴,۲۰٪	۱۹,۱۰٪	۱۳۸۹م+۱	۱۰,۳٪	۱۰,۴٪
۱۳۸۷م+۲	۲۵,۳۰٪	۱۹,۸۰٪	۱۳۸۹م+۲	۹,۴٪	۹,۹٪
۱۳۸۷م+۳	۲۶,۴۰٪	۲۰,۷۰٪	۱۳۸۹م+۳	۸,۳٪	۹,۴٪
۱۳۸۷م+۴	۲۶,۱۰٪	۲۱,۵۰٪	۱۳۸۹م+۴	۹,۴٪	۹,۱٪
۱۳۸۷م+۵	۲۷,۶۰٪	۲۲,۳۰٪	۱۳۸۹م+۵	۹,۶٪	۸,۸٪
۱۳۸۷م+۶	۲۹,۴۰٪	۲۳,۳۰٪	۱۳۸۹م+۶	۱۰,۰٪	۹,۸٪
۱۳۸۷م+۷	۲۹,۵۰٪	۲۴,۳۰٪	۱۳۸۹م+۷	۱۱,۹٪	۹,۲٪
۱۳۸۷م+۸	۲۸,۳۰٪	۲۵,۰۰٪	۱۳۸۹م+۸	۱۲,۵٪	۹,۷٪
۱۳۸۷م+۹	۲۶,۴۰٪	۲۵,۶۰٪	۱۳۸۹م+۹	۱۲,۸٪	۱۰,۱٪
۱۳۸۷م+۱۰	۲۴,۰۰٪	۲۵,۹۰٪	۱۳۸۹م+۱۰	۱۵,۸٪	۱۰,۸٪
۱۳۸۷م+۱۱	۲۰,۸۰٪	۲۵,۹۰٪	۱۳۸۹م+۱۱	۱۸,۸٪	۱۱,۶٪
۱۳۸۷م+۱۲	۱۷,۸۰٪	۲۵,۴۰٪	۱۳۸۹م+۱۲	۱۹,۹٪	۱۲,۴٪
۱۳۸۸م+۱	۱۵,۵۰٪	۲۴,۵۰٪	۱۳۹۰م+۱	۱۹,۷٪	۱۳,۲٪
۱۳۸۸م+۲	۱۵,۰۰٪	۲۳,۶۰٪	۱۳۹۰م+۲	۲۱,۲٪	۱۴,۲٪
۱۳۸۸م+۳	۱۴,۵۰٪	۲۲,۵۰٪	۱۳۹۰م+۳	۲۱,۵٪	۱۵,۴٪
۱۳۸۸م+۴	۱۴,۰۰٪	۲۱,۵۰٪	۱۳۹۰م+۴	۲۰,۸٪	۱۶,۳٪
۱۳۸۸م+۵	۱۳,۱۰٪	۲۰,۲۰٪	۱۳۹۰م+۵	۲۲,۷٪	۱۷,۳٪
۱۳۸۸م+۶	۹,۳۰٪	۱۸,۵۰٪	۱۳۹۰م+۶	۲۲,۰٪	۱۸,۳٪
۱۳۸۸م+۷	۷,۶۰٪	۱۶,۷۰٪	۱۳۹۰م+۷	۲۱,۶٪	۱۹,۱٪

۱۹,۸٪	۲۲,۱٪	۱۳۹۰M۰۸	۱۵,۰۰٪	۷,۴۰٪	۱۳۸۸M۰۸
۲۰,۶٪	۲۲,۴٪	۱۳۹۰M۰۹	۱۳,۵۰٪	۷,۴۰٪	۱۳۸۸M۰۹
۲۱,۰٪	۱۹,۳٪	۱۳۹۰M۱۰	۱۲,۲۰٪	۷,۸۰٪	۱۳۸۸M۱۰
۲۱,۵٪	۲۱,۰٪	۱۳۹۰M۱۱	۱۱,۳۰٪	۸,۹۰٪	۱۳۸۸M۱۱
۲۱,۵٪	۲۱,۸٪	۱۳۹۰M۱۲	۱۰,۸۰٪	۱۰,۴٪	۱۳۸۸M۱۲

یکی از دلایل اصلی روند افزایشی تورم در سال ۱۳۹۰، همان گونه که در گزارش سال قبل نیز پیش‌بینی شده بود، اجرای طرح هدفمند کردن یارانه‌ها بوده است. زیرا پرداخت نقدی یارانه‌ها، با افزایش میل به مصرف باعث افزایش تقاضا و تورم می‌گردد. از سوی دیگر، افزایش قیمت حامل‌های انرژی نیز از طریق افزایش قیمت نهاده‌های تولید، منجر به افزایش بهای تمام شده و در نتیجه تورم (از سوی عرضه) می‌شود.

اثر اجرای هدفمندسازی یارانه‌ها بر نرخ تورم

علاوه بر این، افزایش فشار تحریم‌های بین‌المللی و بدنبال آن بالا رفتن قیمت ارز و اتخاذ سیاست‌های متغیر بانک مرکزی، بر افزایش نرخ تورم تاثیر قابل ملاحظه‌ای داشته است. زیرا با افزایش قیمت ارز هزینه کالاها و خدمات وارداتی افزایش یافت و از سوی دیگر به دلیل عدم اطمینان نسبت به نرخ ارز، بنگاه‌های اقتصادی از فروش کالاهای وارداتی حتی با قیمت‌های جدید نیز خودداری می‌کردند که خود به افزایش مجدد قیمت‌ها دامن می‌زد. احساس ناامنی در اذهان عمومی، نسبت به کمبود کالاهای وارداتی به دلیل افزایش نرخ ارز و یا تحریم، باعث ایجاد انتظارات تورمی و افزایش تقاضای بیشتر می‌شد که خود یک عامل اصلی در افزایش تورم در ماه‌های پایانی سال ۹۰ بود.

در گزارش‌های قبلی پیش‌بینی شده بود که با افزایش هزینه‌های تولید و به تبع آن خارج شدن تعداد قابل توجهی از تولیدکنندگان از چرخه تولید، فرایند تورم رکودی مجدداً تشدید شود. افزایش تعداد و مقدار چک‌های برگشتی در سال ۱۳۹۰ که در بخش واقعی به آن اشاره شد، می‌تواند مبین این موضوع باشد. از دیگر تبعات پدیده رکود تورمی، افزایش مطالبات معوق بانک‌هاست، که ارزیابی دقیق‌تری را در سنجش ریسک مشتریان بانک‌ها، طلب می‌کند.

وضعیت پولی

این بخش از گزارش بر اساس آخرین آمار موجود از متغیرهای پولی تهیه شده است. ارقام عمده پولی و اعتباری تا پایان بهمن ۹۰ و اجزای آن تا پایان آبان ۹۰ در موجود است.

در دوازده ماهه منتهی به بهمن سال ۱۳۹۰، در مقایسه با دوره مشابه سال گذشته، رشد پایه پولی کاهش یافت و با ۴۸٫۶ تریلیون ریال (۷٫۴ درصد) افزایش، به ۷۰۵٫۸ تریلیون ریال رسید که نسبت به رشد مشابه سال قبل ۱۹٫۶ واحد درصد کاهش داشته است.

رشد حجم اسکناس و مسکوک در گردش در دوره مورد بررسی، به ۹٫۱ درصد رسید که این رشد نسبت به مدت مشابه سال قبل ۱۴٫۹ واحد درصد کاهش داشته است. کاهش رشد حجم اسکناس و مسکوک در گردش می‌تواند به دلیل گسترش تجهیزات و ابزارهای پرداخت الکترونیک بانک‌ها باشد که به افراد این امکان را می‌دهد با استفاده از خدمات شبکه شتاب، ساتنا، پایا، و اینترنت، خرید و نقل و انتقال پول را بدون نیاز به اسکناس و مسکوک انجام دهند. بر اساس آمار منتشره توسط بانک مرکزی، حجم مبادلات صورت گرفته در اسفند سال ۱۳۹۰ از طریق کارت‌های بانکی (از سه وسیله خودپردازها، پایانه‌های فروش، و پایانه‌های شعب) به ۹۰۹٫۱ تریلیون ریال رسید که نسبت به ماه مشابه سال گذشته ۱۴۴ درصد و نسبت به ماه مشابه دو سال گذشته، ۳۸۱ درصد افزایش یافته است.

در دوازده ماهه منتهی به بهمن سال ۱۳۹۰، اعتبارات بخش خصوصی با ۲۱,۴ درصد افزایش (۶۰۱,۲ تریلیون ریال) به ۳۴۱۵,۹ تریلیون ریال رسید که در مقایسه با دوره مشابه سال گذشته، ۱۳,۸ واحد درصد کاهش داشته است. کاهش رشد اعتبارات بخش خصوصی را می‌توان در حقیقت به افزایش مطالبات معوق سیستم بانکی و وضعیت عمومی رکودی مربوط دانست. میزان مطالبات سررسید گذشته و معوق در پایان بهمن ۹۰ در کل سیستم بانکی با ۲۹ درصد رشد (۱۳۳,۴ تریلیون ریال) به ۵۹۰ تریلیون ریال رسید.

در دوره مورد بررسی، حجم نقدینگی با ۱۸,۵ درصد افزایش (۵۲۹,۴ تریلیون ریال) به ۳۳۹۰,۵ تریلیون ریال رسید که در مقایسه با دوره مشابه سال گذشته، ۹ واحد درصد کاهش داشت. این واقعیت که رشد نقدینگی کمتر از رشد اعتبارات بخش خصوصی بوده است، می‌تواند به دلیل وجود مؤسسات مالی و اعتباری غیرمجاز باشد، زیرا اعتبارات اعطایی تبدیل به سپرده می‌شود و می‌بایست به همان میزان نقدینگی را افزایش دهد، حال که رشد نقدینگی کمتر از اعتبارات است. پس این امر محتمل است که اعتبارات اعطایی در مؤسسات مالی و اعتباری غیرمجاز که تحت نظارت و کنترل بانک مرکزی نبوده اند (و از منابع و مصارف آن اطلاع دقیقی در دسترس نیست)، سپرده‌گذاری شده باشد.

در این ارتباط، طرح ساماندهی بازار غیرمتشکل پولی توسط بانک مرکزی در پایان سال ۱۳۸۹ شروع شده است. رئیس کل بانک مرکزی در همایش صندوق ضمانت سپرده‌ها که در مرداد سال ۱۳۹۰ برگزار شد، آمار جدیدی از منابع تحت اختیار تعاونی‌های اعتبار و صندوق‌های قرض الحسنه ساماندهی شده اعلام کرد. به گفته وی، این مؤسسات حدود ۸۵۰ تریلیون ریال سپرده در اختیار داشته‌اند. با احتساب این رقم و مقایسه آن با کل مانده سپرده‌ها و تسهیلات اعطایی ریالی و ارزی بانک‌ها و مؤسسه اعتباری توسعه در اسفند ماه ۱۳۸۹، که به ترتیب ۳۱۸۷,۷ و ۳۱۷۷,۹ تریلیون ریال بوده است، می‌توان نتیجه گرفت در حدود ۲۱ درصد از کل نقدینگی در اختیار تعاونی‌های اعتبار و صندوق‌های قرض الحسنه بوده است که با اتمام این طرح این میزان نقدینگی نیز تحت کنترل سیستم نظارتی بانک مرکزی در خواهد آمد.

بنابراین قبل از اتمام کامل این طرح، به دلیل در دست نبودن آمار جریان مالی این گونه مؤسسات پولی، بررسی آمار پولی و سیستم بانکی و نتیجه‌گیری برای اعمال سیاست پولی مناسب، ممکن است اندکی مخدوش باشد.

در دوازده ماهه منتهی به بهمن سال ۱۳۹۰، سپرده‌های بخش خصوصی با ۱۸,۱ درصد افزایش (۴۸۷,۲ تریلیون ریال) به ۳۱۷۷,۷ تریلیون ریال رسید که در مقایسه با دوره مشابه سال گذشته، ۱۰,۴ واحد درصد کاهش داشته است. کاهش رشد سپرده‌ها می‌تواند به دلیل افزایش نرخ تورم باشد.

سپرده‌های دیداری با ۲۳,۲ درصد (۱۱۷,۲ تریلیون ریال) رشد سالانه در مقایسه با ۳۲,۵ درصد رشد در دوره مشابه سال گذشته به ۶۲۲,۳ تریلیون ریال رسید. در همین دوره، سپرده‌های مدت‌دار با ۱۹,۶ درصد افزایش (۳۶۴,۶ تریلیون ریال) به ۲۲۲۷,۱ تریلیون ریال رسید که از رشد دوره مشابه سال قبل ۵,۱ واحد درصد کمتر است. بنابراین، رشد سپرده‌های مدت‌دار، علت اصلی رشد سپرده‌های سیستم بانکی می‌باشد. در مورد سپرده‌های مدت‌دار نیز شاید بتوان گفت افزایش نرخ سود

سپرده‌های بانکی که اوایل بهمن ماه اتفاق افتاد^{۱۵} و متعاقب آن فروش گواهی سپرده تقریباً توسط تمامی بانک‌ها، مهم‌ترین نقش را داشته‌اند.

آمار مربوط اجزای پایه پولی فقط تا پایان آبان ۹۰ موجود است. در دوازده ماهه منتهی به آبان سال ۱۳۹۰ نیز، در مقایسه با دوره مشابه سال گذشته، رشد پایه پولی کاهش یافت و با ۱۲,۴ تریلیون ریال (۱,۹ درصد) افزایش، به ۶۵۶,۹ تریلیون ریال رسید که نسبت به رشد مشابه سال قبل ۲۹,۲ واحد درصد کاهش داشته است. کاهش رشد پایه پولی به دلیل کاهش قابل توجه ۹۵,۷ درصدی (۵۹,۷ تریلیون ریالی) خالص مطالبات بانک مرکزی از دولت بوده است. دلیل اصلی کاهش خالص مطالبات بانک مرکزی از دولت، افزایش ۶۷,۴ تریلیون ریالی سپرده‌های بخش دولتی نزد بانک مرکزی بوده است. کاهش خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی نیز به میزان ۱۱,۴ درصد (۷۵,۴ تریلیون ریال)، دیگر عامل کاهنده در رشد پایه پولی بوده است. تنها عامل فزاینده در رشد پایه پولی در دوره مورد بررسی، افزایش مطالبات بانک مرکزی از بانک‌ها به میزان ۶۷,۳ درصد (۱۷۹,۲ تریلیون ریال) بوده است.

یکی دیگر از وقایع بحث برانگیز و غیره منتظره اقتصادی در سال ۱۳۹۰، برداشت ۲۶,۵ تریلیون ریال دولت (بانک مرکزی) از حساب بانک‌ها بود که شوک جدی در پایان سال ۱۳۹۰ به بانک‌های دولتی و خصوصی وارد نمود. بانک مرکزی اعلام کرد این برداشت به این دلیل بوده است که بانک‌ها ارزی را که برای گشایش اعتبار یا فروش رسمی به مشتریان در اختیار شان قرار گرفته بوده را در بازار آزاد با نرخ بالا تر به فروش رسانده اند و مابه‌التفاوت آن را به بانک مرکزی پرداخت نکرده‌اند. به نقل از خبرگزاری مهر، برداشت بانک مرکزی از حساب بانک‌ها یک شب قبل از پرداخت یارانه‌های نقدی، این شبهه را در اذهان عمومی ایجاد کرد که بانک مرکزی برای تامین منابع مالی دولت به این امر مبادرت نموده است.^{۱۶}

صرفنظر از جنبه قانونی موضوع و اینکه قسمتی از این پول به حساب بانک‌ها بازگردانده شده است، تبعات این عمل از جنبه تأثیری که بر سیاست پولی دارد، قابل بررسی است. دو سناریو برای نتایج این عمل قابل تصور است:

نخست آن که بانک مرکزی مبلغی از سپرده قانونی بانک‌ها نزد خود را تحت عنوان مابه‌التفاوت ارز از حساب آن‌ها برداشت کرده است و بانک‌ها را ملزم به پرداخت مابقی سپرده قانونی کرده است. این عمل دقیقاً اثر انقباضی افزایش سپرده قانونی را دارد و نه فقط حجم اعتبارات را محدود می‌نماید و هزینه‌ی پول را بالا میبرد، بلکه اعمال ناگهانی آن باعث متضرر شدن شدید و به خطر افتادن بانک‌ها می‌گردد.

^{۱۵} بانک مرکزی در بهمن ماه، با توجه به شرایط تورمی موجود، رویه منعطف تری را درباره تعیین نرخ سود بانکی برای انواع سپرده‌ها در پیش گرفت و به جای تعیین دستوری نرخ سود سپرده‌ها به تعیین سقف برای آن، اکتفا نمود.

^{۱۶} <http://www.mehrnews.com/fa/NewsDetail.aspx?NewsID=۱۵۶۷۶۷۰>

از سوی دیگر، اگر این فرض قابل تصور باشد که این مبلغ در ترازنامه بانک مرکزی، تحت عنوان درآمد (سود حاصل از عملیات ارزی) شناسایی بشود و بامثال به حساب دولت واریز گردد، با توزیع آن از طرف دولت به عنوان یارانه نقدی، مجدداً به همین میزان پول پر قدرت به اقتصاد کشور تزریق می‌شود. در نتیجه عملاً تأثیری بر حجم نقدینگی ندارد.

سناریوی دوم آن است که بانک‌ها ملزم به پرداخت مابقی سپرده قانونی به بانک مرکزی نباشند. اگر چنین فرضی متصور باشد، بانک مرکزی در واقع یک سپرده بلوکه شده بانک‌ها را (سپرده قانونی) بدهکار کرده است، و به همان مقدار، یا سپرده‌های دولت را بستانکار نموده است، یا اینکه آن را به حساب درآمدهای خود واریز نموده است، که هنگام تقسیم سود به دولت تعلق خواهد گرفت. در هر دو صورت، دولت این وجوه را صرف پرداخت یارانه نقدی می‌نماید، که این امر معادل یک تزریق انبساطی به شمار می‌رود و اثر آن همان مبلغ ضرب در ضریب انبساط پولی خواهد بود. این عمل درست مترادف با اعطای تسهیلات بانک مرکزی به دولت خواهد بود و واقعاً نیاز به برداشت از سپرده قانونی بانک‌ها نمی‌باشد.

متغیرهای پولی (یازده ماهه)

مبالغ (تریلیون ریال)	۸۶-۱۱	۸۷-۱۱	۸۸-۱۱	۸۹-۱۱	۹۰-۱۱	۸۷/۸۶	۸۸/۸۷	۸۹/۸۸	۹۰/۸۹
سپرده دیداری	۴۱۴,۵	۳۴۳,۲	۳۸۱,۵	۵۰۵,۴	۶۲۲,۶	-۱۷,۲٪	۱۱,۲٪	۳۲,۵٪	۲۳,۲٪
سپرده غیر دیداری	۱۰۰۸۹,۵	۱۰۳۱۱,۹	۱۰۷۱۲,۲	۲۰۱۸۵,۰	۲۵۵۵,۰	۲۰,۴٪	۳۰,۵٪	۲۷,۶٪	۱۶,۹٪
جمع کل سپرده ها	۱۰۵۰۴,۱	۱۰۶۵۵,۰	۲۰۰۹۳,۶	۲۰۶۹۰,۴	۳۰۱۷۷,۶	۱۰,۰٪	۲۶,۵٪	۲۸,۵٪	۱۸,۱٪
اسکناس و مسکوک	۶۲,۱	۱۱۹,۶	۱۴۷,۸	۱۷۰,۷	۲۱۲,۹	۹۲,۵٪	۲۳,۶٪	۱۵,۵٪	۲۴,۷٪
عرضه پول (۱M)	۴۷۶,۶	۴۶۲,۷	۵۲۹,۲	۶۷۶,۱	۸۳۵,۵	-۲,۹٪	۱۴,۴٪	۲۷,۸٪	۲۳,۶٪
نقدینگی (۲M)	۱۰۵۶۶,۲	۱۰۷۷۴,۶	۲۰۲۴۱,۴	۲۰۶۱,۱	۳۰۳۹۰,۵	۱۳,۳٪	۲۶,۳٪	۲۷,۶٪	۱۸,۵٪
پایه پولی	۳۴۴,۵	۴۳۱,۴	۵۱۷,۱	۶۵۷,۲	۷۰۵,۸	۲۵,۲٪	۱۹,۹٪	۲۷٪	۷,۴٪
تسهیلات سیستم بانکی									
تسهیلات بخش خصوصی	۱۰۵۰۴,۱	۱۰۸۰۴,۰	۲۰۰۸۲,۴	۲۰۸۱۴,۷	۳۰۴۱۵,۹	۱۹,۹٪	۱۵,۴٪	۲۵,۲٪	۲۱,۴٪
تسهیلات بخش دولتی	۱۴۹,۹	۱۵۶,۳	۲۰۵,۷	۳۱۱,۲	۴۰۳,۱	۴,۳٪	۳۱,۶٪	۵۱,۳٪	۲۹,۵٪
کل تسهیلات	۱۰۶۵۴,۰	۱۰۹۶۰,۳	۲۰۲۸۸,۰	۲۰۱۲۵,۹	۳۰۸۱۹,۰	۱۸,۵٪	۱۶,۷٪	۳۶,۶٪	۲۲,۲٪
تسهیلات اعطایی به بخش دولتی									

	۶۸،۰٪	-۲،۹٪	۱،۲٪		۲۲۶،۳	۱۳۴،۷	۱۳۸،۶	۱۳۷،۰	توسط بانک مرکزی
۲۹،۵٪	۵۱،۳٪	۳۱،۶٪	۴،۳٪	۴۰۳،۱	۳۱۱،۲	۲۰۵،۷	۱۵۶،۳	۱۴۹،۹	توسط بانکها
		۱۵،۴٪	۲،۸٪			۳۴۰،۳	۲۹۴،۹	۲۸۶،۹	کل تسهیلات اعطایی به بخش دولتی
تسهیلات اعطایی به دولت									
		-۶،۵٪	-۷،۶٪			۹۲،۷	۹۹،۲	۱۰۷،۳	توسط بانک مرکزی
۲۴،۱٪	۸۰،۳٪	۴۱،۶٪	۱۷،۰٪	۳۷۰،۲	۲۷۶،۱	۱۵۳،۲	۱۰۸،۲	۹۲،۵	توسط بانکها
		۱۸،۶٪	۳،۸٪			۲۴۵،۹	۲۰۷،۴	۱۹۹،۸	کل تسهیلات اعطایی به دولت
تسهیلات اعطایی به شرکتها و مؤسسات دولتی									
		۶،۳٪	۳۳،۰٪			۴۱،۹	۳۹،۵	۲۹،۷	توسط بانک مرکزی
-۶،۳٪	-۳۳،۲٪	۹،۱٪	-۱۶،۲٪	۳۲،۹	۳۵،۱	۵۲،۵	۴۸،۱	۵۷،۴	توسط بانکها
		۷،۹٪	۰،۵٪			۹۴،۵	۸۷،۶	۸۷،۱	جمع کل
۷۶،۷٪	۶۱،۳٪	-۲۱،۷٪	۴۱،۰٪	۵۴۳،۱	۳۰۷،۴	۱۹۰،۵	۲۴۳،۴	۱۷۲،۶	بدهی بانکها به بانک مرکزی
	۶۸،۰٪	-۲،۹٪	۱،۲٪		۲۲۶،۳	۱۳۴،۷	۱۳۸،۶	۱۳۷،۰	بدهی دولت به بانک مرکزی
	۶۴،۱٪	-۱۴،۹٪	۲۳،۴٪		۵۳۳،۷	۳۲۵،۲	۳۸۲،۰	۳۰۹،۷	جمع تسهیلات اعطایی بانک مرکزی
	۱،۰٪	۵،۴٪	-۹،۵٪		۴،۳۸	۴،۳۵	۴،۱۱	۴،۵۵	ضریب فزاینده نقدینگی
۹،۱٪	۲۴،۰٪	۲۳،۷٪	۱۳۲،۸٪	۲۸۸،۷	۲۶۴،۵	۲۱۳،۳	۱۷۲،۴	۷۴،۱	اسکناس و مسکوک در گردش
۲۲،۹٪	۱۷،۸٪	۱۰،۸٪	-۳،۵٪	۳۴۷،۶	۲۸۲،۹	۲۴۰،۲	۲۱۶،۸	۲۲۴،۷۳۵۸	سپرده قانونی
-۱۹،۱٪	۴۳،۲٪	۲۳،۹٪	۳۴۲،۰٪	۷۵،۹	۹۳،۸	۶۵،۵	۵۲،۹	۱۲،۰	اسکناس و مسکوک نزد بانکها

سیستم بانکی

سال ۹۰، توام با تحولات بسیاری برای سیستم بانکی ایران بود. از طرفی ساماندهی بازار غیرمتشکل پولی که توسط بانک مرکزی در پایان سال گذشته شروع شده بود، ادامه یافت و در نتیجه آن از تجمیع حدود ۷۰ مؤسسه اعتباری، ۱۴ مؤسسه مالی اعتباری تحت عنوان در "شرف تأسیس"، تشکیل و به فعالیت خود ادامه خواهند داد. همچنین از ۱۷۰۰ تعاونی اعتبار موجود در سال گذشته، تعاونی‌های کاغذی منحل، تعاونی‌های غیرقانونی حذف و در نهایت از ادغام بقیه حدود ۹۰۰ تعاونی اعتباری دارای مجوز فعالیت از سوی بانک مرکزی ابقا شدند. سپس پس از گذشت یک سال در تیرماه سال ۱۳۹۱، بانک مرکزی مجوز ۸۲۱ تعاونی را که توسط وزارت تعاون صادر شده بود را لغو و ۷۸ تعاونی اعتباری باقیمانده را مجاز را اعلام کرد. از این تعداد ۱۴ مؤسسه دارای مجوز نامحدود می‌باشند.^{۱۷}

همچنین این سال تنها سالی است که ۹ بانک به یک‌باره مجوز تأسیس گرفتند. تاکنون تأسیس این تعداد بانک در یک سال در تاریخ بانکداری ایران سابقه نداشته است. به علاوه در این سال مجوز دو بانک لغو شد، لغو مجوز یکی از این بانک‌ها به دلیل تخلف مالی ۳۰۰۰۰ میلیارد ریالی بوده است.

یکی از مهم‌ترین وقایع اقتصادی در اسفند سال ۱۳۹۰، برداشت ۲۶,۵ تریلیون ریال بانک مرکزی از حساب بانک‌ها بود که (همانطور که در بالا اشاره شد) شوک جدی به بانک‌های دولتی و خصوصی وارد نمود. بانک مرکزی اعلام کرد این برداشت به این دلیل بوده است که بانک‌ها از ارزی که در اختیار آنها برای گشایش اعتبار یا فروش رسمی به مشتریان قرار گرفته بوده سوء استفاده کرده‌اند و این ارز را در بازار آزاد به فروش رسانده و مابه‌التفاوت آن را به بانک مرکزی پرداخت نکرده‌اند.

در حال حاضر ساختار نظام بانکی کشور متشکل از سه بانک تجاری دولتی، پنج بانک تخصصی دولتی، دو بانک قرض-الحسنه، ۲۱ بانک تجاری خصوصی (لازم به ذکر است که چهار بانک صادرات، ملت، تجارت و رفاه که در گروه بانک‌های به تازگی غیردولتی قرار داده شده‌اند، ولی به علت آن که سهم مالکیت دولت در آنها بالاست، عملاً می‌بایست دولتی محسوب شوند)، حدود ۶۰۰۰ صندوق قرض‌الحسنه (بدون مجوز بانک مرکزی)، ۷۸ تعاونی اعتباری و ۱۴ مؤسسه مالی و اعتباری غیربانکی است.

توزیع شعب سیستم بانکی

^{۱۷} <http://cbi.ir/simplelist/۱۵۴۱.aspx>

رشد ۸۹ به ۸۸ (%)	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	
۲,۳	۹۴۲۵	۹۲۱۷	۱۶۷۰۸	۱۶۶۳۷	۱۶۵۹۳	بانک های دولتی
۸,۲	۱۰۰۵۵	۹۲۹۰	۱۱۹۱	۹۹۳	۷۸۳	بانک های غیردولتی
۵,۳	۱۹۴۸۰	۱۸۵۰۷	۱۷۸۹۹	۱۷۶۳۰	۱۷۳۷۶	سیستم بانکی

طی یک سال منتهی به آذر ۱۳۹۰، میزان تسهیلات اعطایی سیستم بانکی ۱۷,۶ درصد رشد نمود که از نرخ رشد مدت مشابه سال قبل (۲۹,۶ درصد)، ۱۲ واحد درصد کمتر بود. در طول نه ماهه اول سال مورد بررسی، میزان تسهیلات اعطایی بانک های تجاری و تخصصی^{۱۸} (بر حسب آمار موجود بانک مرکزی، با طبقه بندی جدید) به ترتیب به میزان ۱۰,۹ و ۱۹,۹ درصد رشد نمود؛ به طوری که سهم بانک های تجاری و تخصصی از مانده تسهیلات به ترتیب کاهش و افزایش یافت. رشد تسهیلات بانک های تخصصی بیشترین سهم را در رشد تسهیلات سیستم بانکی داشته است که می تواند عمدتاً ناشی از رشد تسهیلات تکلیفی مسکن مهر باشد.

طی ۹ ماهه اول ۱۳۹۰، تسهیلات اعطایی توسط بانک های غیر دولتی (با طبقه بندی جدید) ۱۵,۷ درصد رشد نمود که ۰,۳ واحد درصد از نرخ رشد تسهیلات بانک های دولتی پائین تر است. سهم بانک های غیردولتی از تسهیلات سیستم بانکی از ۵۱,۱ درصد در پایان ۱۳۸۹ به ۵۱,۰ درصد در آذر ۱۳۹۰ کاهش و سهم بانک های دولتی از ۴۸,۹ درصد به ۴۹,۰ درصد افزایش یافت.

توزیع تسهیلات اعطایی سیستم بانکی

مانده (تریلیون ریال)			درصد رشد (%)		سهم از مانده (%)		
آذر ۱۳۸۹	اسفند ۱۳۸۹	آذر ۱۳۹۰	آذر ۹۰ به اسفند ۸۹	آذر ۹۰ به آذر ۸۹	آذر ۱۳۹۰	اسفند ۱۳۸۹	آذر ۱۳۸۹
تسهیلات بخش غیر دولتی							
۵۹۵,۰	۵۶۶,۹	۶۲۸,۷	۵,۷	۱۰,۹	۲۲,۷	۲۱,۳	۲۰,۴
۷۵۸,۳	۷۳۳,۵	۸۷۹,۸	۱۶,۰	۱۹,۹	۲۸,۹	۲۷,۶	۲۸,۶

۱۸. از اسفند ماه ۱۳۸۷ آمار بانک قرض الحسنه مهر جزو بانک های تخصصی دولتی به حساب می آید.

بانک‌های دولتی	۱۳۵۳,۲	۱۳۰۰,۴	۱۵۰۸,۵	۱۱,۵	۱۶,۰	۵۱,۷	۴۸,۹	۴۹,۰
بانک‌های غیر دولتی*	۱۲۶۶,۵	۱۳۵۹,۳	۱۵۷۲,۸	۲۴,۲	۱۵,۷	۴۸,۳	۵۱,۱	۵۱,۰
سیستم بانکی	۲۶۱۹,۸	۲۶۵۹,۷	۳۰۸۱,۳	۱۷,۶	۱۵,۸	۱۰۰,۰	۱۰۰,۰	۱۰۰,۰

* از اسفند ۱۳۸۸ بانک مرکزی طبقه‌بندی بانک‌های غیردولتی و تجاری دولتی را تغییر داده است و چهار بانک صادرات، ملت، تجارت و رفاه را جزو بانک‌های غیردولتی قرار داده است.

میزان مطالبات غیر جاری (سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول) در پایان آذر ۱۳۹۰، در کل سیستم بانکی به ۵۶۱ هزار میلیارد ریال رسید که ۵۰۲,۶ هزار میلیارد ریال از آن ریالی و مابقی آن ارزی است. بانک‌های تجاری دولتی و تخصصی به ترتیب ۲۶,۷ و ۱۵,۷ درصد (مجموع بانک‌های دولتی ۴۲,۴ درصد) و بانک‌های غیردولتی ۵۷,۶ درصد از کل مطالبات غیرجاری را به خود اختصاص داده‌اند.

در نه ماهه‌ی نخست سال ۱۳۹۰، نسبت مطالبات غیر جاری به کل تسهیلات در سیستم بانکی افزایش یافت. این نسبت از ۱۴,۵ درصد در پایان سال ۱۳۸۹ به ۱۵,۵ درصد در آذر ماه ۱۳۹۰ رسید. در بانک‌های دولتی این نسبت با ۰,۶ واحد درصد افزایش به ۱۳,۴ درصد رسید؛ در حالی که در بانک‌های غیردولتی با ۱,۳ واحد درصد افزایش به ۱۷,۵ درصد رسید. به نظر می‌رسد این مسأله تا حدودی در ارتباط با نحوه ارزیابی اعتبار مشتریان توسط بانک‌ها باشد.

نسبت مطالبات غیر جاری سیستم بانکی

	آذر ۱۳۸۶	اسفند ۱۳۸۶	آذر ۱۳۸۷	اسفند ۱۳۸۷	آذر ۱۳۸۸	اسفند ۱۳۸۸	آذر ۱۳۸۹	اسفند ۱۳۸۹	آذر ۱۳۹۰
بانک‌های دولتی	۸,۷٪	۱۱,۱٪	۱۶,۰٪	۱۵,۱٪	۱۶,۸٪	۱۵,۵٪	۱۵,۵٪	۱۲,۸٪	۱۳,۴٪
بانک‌های غیر دولتی	۲,۵٪	۱۰,۵٪	۲۲,۸٪	۲۳,۴٪	۱۹,۶٪	۲۰,۴٪	۱۶,۲٪	۱۷,۵٪	۱۷,۵٪
سیستم بانکی	۷,۸٪	۱۱,۰٪	۱۷,۲٪	۱۶,۶٪	۱۸,۳٪	۱۷,۸٪	۱۴,۵٪	۱۵,۵٪	۱۵,۵٪

در آذر سال ۱۳۹۰، نرخ رشد سپرده‌های سیستم بانکی در مقایسه با آذر ۱۳۸۹ به میزان ۲۰,۸ درصد افزایش یافت که ۳,۸ واحد درصد کمتر از دوره مشابه سال قبل بود. طی نه ماهه اول ۱۳۹۰، سپرده بانک‌های تجاری و تخصصی دولتی به

ترتیب به میزان ۱۵,۸ و ۹,۲ درصد افزایش یافت که در مقایسه با نرخ رشد ۱۶,۸ و ۲۰,۴ درصدی مدت مشابه سال قبل، رشد سپرده جذب شده توسط بانک‌های تخصصی دولتی کاهش قابل توجهی داشته است. طی مدت مورد بررسی، میزان سپرده جذب شده در بانک‌های غیردولتی به میزان ۱۱,۴ درصد افزایش یافت که در مقایسه با نرخ رشد ۱۶,۳ درصدی در دوره مشابه سال ۱۳۸۹، کاهش ۴,۹ واحد درصدی رشد را نشان می‌دهد.

توزیع سپرده های سیستم بانکی

سهم از مانده (%)			درصد رشد (%)		مانده (تریلیون ریال)			
آذر ۱۳۹۰	اسفند ۱۳۸۹	آذر ۱۳۸۹	آذر ۹۰ به اسفند ۸۹	آذر ۹۰ به آذر ۸۹	آذر ۱۳۹۰	اسفند ۱۳۸۹	آذر ۱۳۸۹	
سپرده‌های بخش غیر دولتی								
۲۴,۴	۲۳,۷	۲۴,۸	۱۵,۸	۱۹,۱	۷۴۷,۰	۶۴۵,۰	۶۲۷,۰	بانک‌های تجاری
۱۲,۲	۱۲,۵	۱۳,۲	۹,۲	۱۲,۰	۳۷۲,۷	۳۴۱,۴	۳۳۲,۹	بانک‌های تخصصی
۳۶,۶	۳۶,۲	۳۷,۹	۱۳,۵	۱۶,۶	۱۱۱۹,۷	۹۸۶,۴	۹۵۹,۹	بانک‌های دولتی
۶۳,۴	۶۳,۸	۶۲,۱	۱۱,۴	۲۳,۳	۱۹۳۶,۲	۱۷۳۷,۴	۱۵۷۰,۷	بانک‌های غیر دولتی*
۱۰۰,۰	۱۰۰,۰	۱۰۰,۰	۱۲,۲	۲۰,۸	۳۰۵۵,۹	۲۷۲۳,۷	۲۵۳۰,۶	سیستم بانکی

* از اسفند ۱۳۸۸ بانک مرکزی طبقه‌بندی بانک‌های غیردولتی و تجاری دولتی را تغییر داده است و چهار بانک صادرات، ملت، تجارت و رفاه را جزو بانک‌های غیردولتی قرار داده است.

باید خاطر نشان کرد که نسبت سپرده‌های دیداری از کل منابع بانک‌ها در پایان آذر ۹۰، برای بانک‌های تجاری دولتی ۱۴,۵ درصد و برای بانک‌های غیردولتی ۱۰,۵ درصد بود. بنابراین، هزینه تأمین پول برای بانک‌های تجاری دولتی در مقایسه با بانک‌های غیردولتی به طور قابل توجهی پائین‌تر می‌باشد. بنا به دلایل بالا، نرخ‌ها که بر اساس آن بانک‌های دولتی به اعطای تسهیلات می‌پردازند پائین‌تر و در نتیجه تقاضا برای آن بیشتر است. این نرخ‌ها از تورم پائین‌تر بوده و در حقیقت نوعی یارانه برای دریافت‌کنندگان تسهیلات قلمداد می‌شود.

سهم انواع سپرده از کل منابع بانک‌ها (درصد)

آذر ۱۳۹۰				اسفند ۱۳۸۹				
سیستم بانکی	بانک‌های تجاری دولتی	بانک‌های تخصصی	بانک‌های غیر دولتی	سیستم بانکی	بانک‌های تجاری دولتی	بانک‌های تخصصی	بانک‌های غیر دولتی	
دیداری	۱۰,۳	۱۳,۸	۴,۸	۱۱,۴	۹,۹	۱۴,۵	۴,۵	۱۰,۵
غیردیداری	۴۲,۴	۴۲,۷	۲۳,۰	۵۰,۹	۴۳,۰	۴۶,۹	۲۱,۲	۵۱,۷

بورس تهران

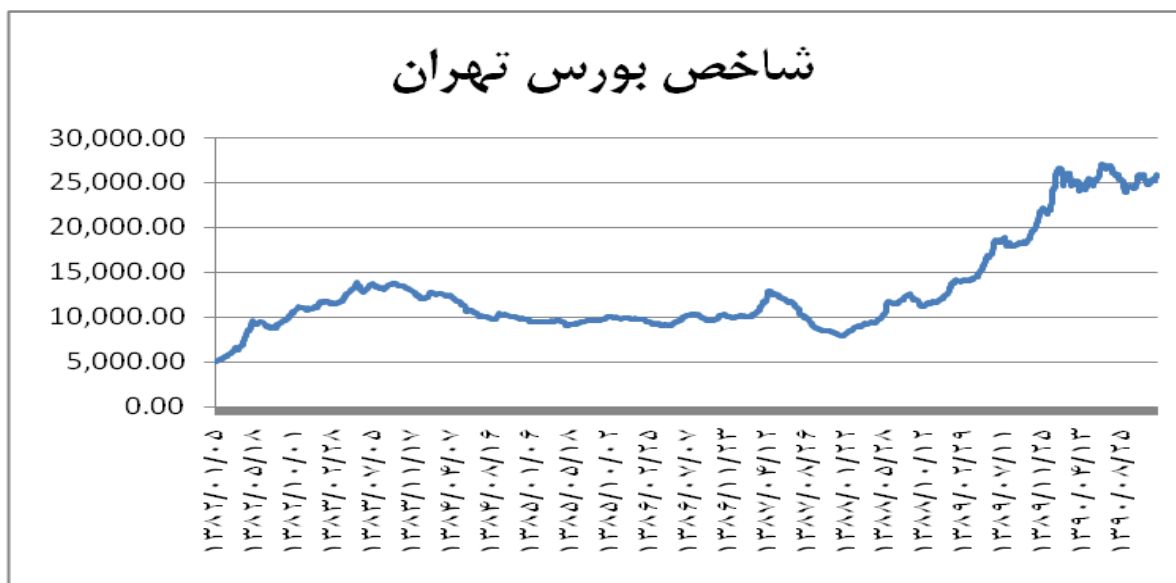
در سال ۱۳۹۰، شاخص کل بورس تهران ۱۱,۲ درصد، افزایش یافت که در مقایسه با افزایش ۸۵,۸ درصد در سال ۱۳۸۹ نا چیز به نظر می‌رسد. شاخص کل از رقم واحد ۲۳۳۹۴ در پایان سال ۱۳۸۹ به ۲۵۹۰۵ واحد در پایان اسفند ۱۳۹۰ رسید. بیش‌ترین مقدار شاخص در تاریخ ۲۰ شهریور ۱۳۹۰ معادل ۲۷۰۹۷,۴ واحد بود و کمترین آن در تاریخ ششم فروردین ماه معادل ۲۳۷۵۶,۳ واحد بود.

به این ترتیب روند تغییرات رشد شاخص را می‌توان به دو نیمه تقسیم کرد. نیمه اول سال تا پایان شهریور ماه و از شهریور ماه تا پایان سال. در نیمه اول، شاخص قیمت به نسبت پایان سال ۱۳۸۹، حدود ۱۶,۳ درصد رشد کرد. در این دوره افزایش شاخص کل را تا حد زیادی می‌توان به افزایش چشمگیر قیمت مواد اولیه، فلزات و نفت در بازارهای جهانی و افزایش خوش‌بینی نسبت به آینده اقتصاد جهانی، عدم تغییر شرایط سیاسی ایران نسبت به سال قبل و رکود بازارهای موازی (مانند بازار ساختمان، ارز و بازار بانکی) نسبت داد. با جدی تر شدن تحریم‌های بین‌المللی از نیمه دوم سال و رونق بازار ارز و افزایش نرخ سود بانکی و همچنین افزایش قیمت مسکن، تقاضای سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در بورس تهران کاهش یافت و شاخص روند نزولی به خود گرفت و تا پایان سال به نسبت شهریور ماه حدود ۴,۴ درصد رشد منفی داشت. در واقع می‌توان گفت افرادی که در نیمه دوم سال ۱۳۹۰ در بورس سرمایه‌گذاری کردند به طور متوسط با بازده منفی مواجه گردیدند.

در سال ۱۳۹۰، تعداد روزهای معاملاتی ۲۴۱ روز بود که در ۱۲۵ روز آن شاخص کل مثبت بوده است. این ارقام برای سال ۱۳۸۹ به ترتیب ۲۴۳ و ۱۵۸ روز بود. در پایان اسفند ۱۳۹۰، ارزش بازار معادل ۱۶۳۱ تریلیون ریال بوده است که در مقایسه با ارزش ۱۰,۲۶۴ تریلیون ریالی بازار در انتهای سال ۱۳۸۹ افزایش ۲۹ درصدی را نشان می‌دهد. این در حالی است که ارزش اسمی سهام شرکت‌های حاضر در بازار در انتهای سال ۱۳۹۰ معادل ۵۱۹,۸ تریلیون ریال بوده است که در مقایسه با ارزش ۳۵۱,۱ تریلیون ریالی در پایان سال ۱۳۸۹ حدود ۴۸ درصد رشد نشان می‌دهد. با این همه، کاهش ارزش بازار به ارزش اسمی از ۳,۶ به ۳,۱ و کاهش متوسط P/E بازار از ۸,۶۴ به ۸,۱۴، مؤید این است که روند قیمت‌ها در سال ۱۳۹۰ علی‌رغم رشد مثبت، رو به کاهش بوده است.

در ۱۲ ماهه منتهی به اسفند ۱۳۹۰، تعداد ۸۹,۳ میلیارد برگه سهام و حق تقدم به ارزش ۲۸۰ تریلیون ریال در بورس مورد معامله قرار گرفت که ۱۷,۱ درصد کاهش در تعداد سهام معامله شده و ۱۰,۲ درصد رشد در ارزش آن را نشان می‌دهد.

طی دوره مورد بررسی، سهام کشتیرانی والفجر، حمل و نقل بین‌المللی خلیج فارس، بانک انصار، بانک پاسارگاد، تجارت الکترونیک پارسیان، صنایع پتروشیمی کرمانشاه، پتروشیمی پردیس، پالایش نفت جی گسترش نفت و گاز پارسیان، شرکت کارت اعتباری ایران کیش و شرکت پالایش نفت بندر عباس برای اولین بار در بورس تهران عرضه گردید و از آنجا که ۲۰ شرکت بورسی نیز از بورس تهران اخراج شدند تعداد شرکت‌های حاضر در بورس به ۳۳۲ شرکت رسید.

منبع: سازمان بورس و اوراق بهادار تهران.

بخش خارجی

در پایان بهمن ۱۳۹۰، تراز پرداخت‌ها با افزایش مواجه شد و از ۴,۱ میلیارد دلار در بهمن ۱۳۸۹ به ۳۴,۹ میلیارد دلار در بهمن ۱۳۹۰ رسید. این موضوع در درجه اول ناشی از ۳۵,۲ میلیارد دلار افزایش صادرات نفتی و در درجه دوم ناشی از افزایش صادرات غیرنفتی به میزان ۲,۶ میلیارد دلار بود. تراز پرداخت‌ها در پایان سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ به ترتیب ۱۵,۳ میلیارد دلار و ۳,۲- میلیارد دلار بود.

طی دوره مورد بررسی، مازاد تراز حساب جاری ۱۴۷ درصد افزایش یافت و از ۲۱,۴ میلیارد دلار در یازده ماهه سال ۱۳۸۹ به ۵۳,۱ میلیارد دلار در پایان بهمن سال ۱۳۹۰ رسید. این افزایش را می‌توان عمدتاً به افزایش درآمد حاصل از صادرات نفت (به دلیل افزایش قیمت نفت) نسبت داد که علی‌رغم افزایش واردات باعث افزایش چشمگیر در مازاد تراز حساب جاری کشور شد. مازاد تراز حساب جاری طی مدت مشابه در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ به ترتیب به میزان ۵۸,۷- درصد کاهش و ۱۲۷,۶ درصد افزایش یافته بود.

طی مدت مورد بررسی، صادرات نفتی ۴۶,۵ درصد افزایش یافت و از ۷۵,۷ میلیارد دلار در یازده ماهه سال ۱۳۸۹ به ۱۱۰,۹ میلیارد دلار در یازده ماهه سال ۱۳۹۰ رسید. این موضوع همان گونه که اشاره شد ناشی از افزایش قیمت نفت بود. طی یازده ماهه سال ۱۳۹۰، میانگین قیمت نفت^{۱۹} سنگین ایران ۱۰۹,۲ دلار به ازای هر بشکه بود که در مقایسه با متوسط قیمت مدت مشابه سال قبل (۷۷,۲ دلار به ازای هر بشکه) ۴۱,۴ درصد بالاتر بود. طی یازده ماهه سال ۱۳۹۰، بالاترین قیمت نفت سنگین ایران با ۱۱۶,۵۱ دلار مربوط به بهمن و پایین‌ترین آن با ۱۰۴,۸ دلار مربوط به آبان بود. در یازده ماهه اول

^{۱۹} - میانگین قیمت نفت سنگین و سبک ایران به روش ساده محاسبه شده است.

۱۳۹۰، میانگین قیمت نفت سبک ایران ۱۱۰٫۸ دلار به ازای هر بشکه بود که در مقایسه با متوسط قیمت در مدت مشابه سال قبل (۷۹ دلار به ازای هر بشکه) ۴۰ درصد بالاتر بود.

طی این مدت، صادرات غیر نفتی نیز ۱۲٫۸ درصد افزایش یافت و از ۲۰٫۳ میلیارد دلار در یازده ماهه ۱۳۸۹ به ۲۲٫۹ میلیارد دلار در یازده ماهه ۱۳۹۰ رسید. میزان رشد صادرات غیر نفتی در مدت مشابه سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ به ترتیب ۱۳٫۱ و ۶٫۸ درصد بود. همچنین، نسبت صادرات غیرنفتی به کل صادرات در این بازه زمانی برابر با ۱۷٫۱ بود که در مقایسه با مدت مشابه سال قبل ۱۸٫۹ واحد درصد کمتر بود.

طی مدت مورد بررسی، میزان واردات در مقایسه با مدت مشابه سال قبل ۱۹٫۳ درصد افزایش یافت و از ۶۱ میلیارد دلار به ۷۲٫۸ میلیارد دلار رسید. متوسط ارزش کالاهای وارداتی از ۱۳۹۰ دلار به ازای هر تن در نه ماهه ۱۳۸۹ به ۱۶۸۲ دلار در مدت مشابه در ۱۳۸۹ افزایش یافته است. این نسبت برای کالاهای صادراتی ایران از ۴۲۵ دلار به ازای هر تن در نه ماهه ۱۳۸۹ به ۵۰۷ دلار به ازای هر تن در نه ماهه ۱۳۹۰ افزایش یافته است.

طی یازده ماهه ۱۳۹۰، خالص تراز خدمات و انتقالات به ۸- میلیارد دلار رسید. از سویی دیگر، کسری حساب سرمایه، از سال ۱۳۸۵ به بعد، به رغم برخی فراز و نشیب، افزایش یافته است. خالص حساب سرمایه در یازده ماهه ۱۳۹۰ نیز از ۱۷٫۴- میلیارد دلار در آذر ۱۳۸۹ به ۱۸٫۲- میلیارد دلار در آذر ۱۳۹۰ افزایش یافت. در نتیجه با احتساب اشتباهات آماری به میزان ۱۶٫۲- میلیارد دلار و خالص افزایش ذخایر ارزی کشور به میزان ۱۸٫۷ میلیارد دلار، ذخایر انباشته کشور در یازده ماهه ۱۳۹۰ به ۱۰۰٫۱ میلیارد دلار رسید که نسبت به پایان سال ۱۳۸۹ (۸۱٫۴ میلیارد دلار) ۲۲٫۹ درصد افزایش داشته است. در گزارش بانک مرکزی در یازده ماهه ۱۳۹۰، میزان اشتباهات آماری و از قلم افتادگی بسیار قابل توجه است؛ به طوری که این رقم کمی کمتر از صادرات غیرنفتی کشور بیشتر است و قدر مطلق آن حدود ۲۲ درصد واردات کشور و ۱۴٫۷ درصد صادرات نفتی ایران است. از آن جا می‌توان گفت سیستم مالی کشور به دلایل متعدد از جمله تحریم‌های بین‌المللی و ناکارآمدی سیستم اطلاعاتی امکان تشخیص منبع ورود و خروج این پول را ندارد.

طبق ماده ۷۶ لایحه برنامه پنجم توسعه در سال ۱۳۹۰ کلیه موجودی و تعهدات حساب ذخیره ارزی به صندوق توسعه ملی منتقل شد. رییس جمهور در اسفند ۱۳۹۰ در مجلس شورای اسلامی در پاسخ نمایندگان اعلام کرد که موجودی حساب ذخیره ارزی صفر است. سایت صندوق توسعه ملی که به تازگی ایجاد شده است، موجودی این صندوق را در پایان اسفند ماه سال ۱۳۹۰، ۳۴٫۸ میلیارد دلار اعلام کرده است.

تراز پرداخت‌ها (میلیارد دلار)

درصد تغییر			مبلغ (۱۱ ماهه)				
۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	
%۳۹٫۴۸	%۲۲٫۲۹	%۱۷٫۸۰-	۱۳۳٫۹	۹۶٫۰	۷۸٫۵	۹۵٫۵	صادرات

نفت و گاز	۷۸,۶	۵۹,۵	۷۵,۷	۱۱۰,۹	%۲۴,۳۰-	%۲۷,۲۳	%۴۶,۵۰
کالاهای غیرنفتی	۱۶,۸	۱۹,۰	۲۰,۳	۲۲,۹	%۱۳,۱۰	%۶,۸۴	%۱۲,۸۱
واردات	۶۳,۱	۵۹,۱	۶۱,۰	۷۲,۸	%۶,۳۴-	%۳,۲۱	%۱۹,۳۴
تراز تجاری	۳۲,۴	۱۹,۴	۳۵,۰	۶۱,۱	%۴۰,۱۲-	%۸۰,۴۱	%۷۴,۵۷
خدمات (خالص)	-۷,۲	-۱۰,۴	-۱۳,۹	-۸,۶	%۴۴,۴۴	%۳۳,۶۵	%۳۸,۱۳-
انتقالات (خالص)	۱,۷	۰,۱	۰,۳	۰,۶	%۹۴,۱۲-	%۲۰۰,۰۰	%۱۰۰,۰۰
حساب جاری	۲۲,۸	۹,۴	۲۱,۴	۵۳,۱	%۵۸,۷۷-	%۱۲۷,۶۶	%۱۴۸,۱۳
خالص حساب سرمایه	-۷,۵	-۱۲,۶	۴,۷-۱	۲,۱۸-	%۶۸,۰۰	%۳۸,۱۰	%۴,۶۰
تراز پرداختها	۱۵,۳	-۳,۲	۴,۰	۳۴,۹	%۱۲۰,۹۲	%۲۲۵,۰۰	%۷۷۲,۵۰
اشتباهات آماری	-۳,۷	-۳,۰	-۵,۹	-۱۶,۲	%۱۸,۹۲-	%۹۶,۶۷	%۱۷۴,۵۸
خالص تغییر در ذخایر ارزی*	۱۱,۶	-۶,۲	-۱,۹	۱۸,۷	%۱۵۳,۴۵	%۶۹,۳۵-	%۱۰۸۴,۲۱
مجموع ذخیره ارزی*	۸۹,۵	۸۳,۳	۸۱,۴	۱۰۰,۱	%۶,۹۳-	%۲,۲۸-	%۲۲,۹۷

* برای سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۸۸ از آمار ۱۲ ماهه و برای سال‌های ۱۳۸۹ به بعد از آمار ۱۱ ماهه استفاده شده است.

نرخ ارز

در سال ۱۳۹۰، نوسانات نرخ ارز نقش مهمی بر روی بخش خارجی کشور و به تبع آن سایر بخش‌های اقتصاد داشت. در این سال به دلیل تشدید تحریم‌های بین‌المللی در نقل و انتقال پول (تحریم بانک مرکزی و تمام بانک‌های دولتی و برخی از بانک‌های خصوصی از طرف اروپا و آمریکا)، تحریم سوئیفت، کاهش خرید نفت برخی از طرف‌های تجاری ایران، و بالطبع ایجاد انتظار نوسانات در آینده قیمت ارز در بازار غیر رسمی به شدت بالا رفت، به گونه‌ای که قیمت دلار (اسکناس) در روز ۲۹ اسفند سال ۱۳۹۰ به ۱۸۸۳۰ ریال افزایش یافت که نسبت به مدت مشابه سال قبل (۱۰۳۹۵ ریال) ۷۶,۱ درصد رشد داشت.

اقتصاد ایران در طول دهه‌های اخیر نظام‌های ارزی تک‌نرخ، چند نرخ و شناور مدیریت شده را تجربه نموده است. پس از آن که در سال‌های جنگ آثار نامطلوب نظام چند نرخ مشخص گردید، نظام شناور مدیریت شده به عنوان نظام برگزیده

ارزی توسط دولتمردان انتخاب گردید و از سال ۱۳۸۱ یکسان‌سازی نرخ ارز در دستور کار قرار گرفت. بر اساس این سیاست، بانک مرکزی محدوده مشخصی از نوسانات نرخ ارز را مشخص می‌نمود و در صورت افزایش یا کاهش نرخ ارز، با استفاده از دخالت‌های خود، این دامنه نرخ مشخص را حفظ می‌نمود. از اوایل دهه ۱۳۸۰ بانک مرکزی همواره تلاش داشته تا نظام تک‌نرخی ارز را به اجرا گذارد و تا مهرماه سال ۱۳۸۹ نیز در اجرای این سیاست تقریباً موفق بوده است. با افزایش نرخ ارز در بازار غیر رسمی، در سال ۱۳۹۰ بانک مرکزی ایران تصمیمات مختلفی در جهت محدودیت مصرف ارز اتخاذ کرد و بالاخره، سیستم بانکی را به سمت ارز چند نرخ هدایت کرد.